

ІМПЕРАТОРСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ СВЯТОГО ВОЛОДИМИРА – КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА: ГЕНЕЗИС МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ І НАУКИ (1840–2020)

Наведено історичний нарис розвитку медичної освіти і науки в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за період 1840–2020 рр.

Ключові слова: медицина, освіта, історія науки.

У попередніх статтях [1–6] нами здійснено аналіз економічного і культурно-політичного життя на теренах сучасної України, передісторії відкриття університету в Києві, становлення і розвитку біологічної й аграрної освіти і науки за часи існування нашої Alma mater. Як відомо [7–9], історія університету бере свій початок від 30 жовтня 1833 р., з подання управляючого Міністерст-

ва освіти графа С. С. Уварова імператору Миколі I про заснування у Києві Імператорського університету Святого Володимира. Цар наклав резолюцію про згоду на відкриття в Києві університету у складі двох факультетів: філософського і юридичного, медичний, як додав Микола I, мати на увазі [10].

Засновники Імператорського університету Святого Володимира – цар Микола I та граф С. С. Уваров

С. С. Уваров вважав, що університет у Києві в майбутньому мав стати координуючим центром для інших медичних факультетів півдня Російської імперії. Його завдання "...Исцелить новейшее поколение от слепого, необдуманного пристрастия к поверхностному и иноземному, распространяя в юных умах радушное уважение к отечественному и полное убеждение, что только приращение общего, всемирного просвещения к нашему народному быту, к нашему народному духу может принести истинные плоды всем и каждому".

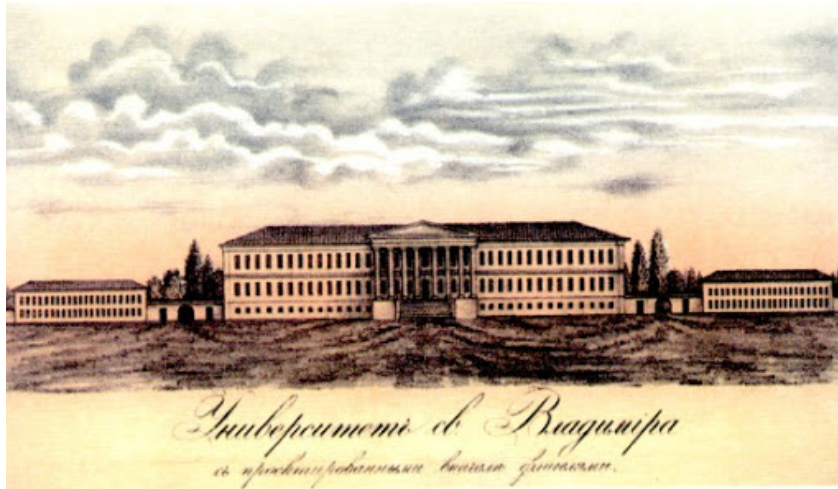
У царській Росії на той час існували Медико-хірургічна академія в Петербурзі, медичні факультети університетів у Москві, Дерпті, Казані та Харкові. 25 грудня було затверджено тимчасовий статут і штат університету [9,10]. 15 липня 1834 р., у день пам'яті святого рівноапостольного князя Володимира, відбулося урочисте його відкриття, у складі двох факультетів – філософського і юридичного. Філософський факультет мав два відділи: історико-філологічний і фізико-математичний. 18 жовтня 1834 р. на посаду першого ректора університету наказом імператора Миколи I був призначений 29-річний професор ботаніки Московського університету, українець за походженням, Михайло Максимович – видатний вчений-енциклопедист того часу. "Журнал Министерства народного просвещения"

так описував цю подію: "15-й день июля 1834 г. ознаменован достопамятнейшим в летописях Отечества и Наук событием. Там, где некогда Равноапостольный Владимир, озарив свой народ Святым крещением, указал ему путь к вечному спасению, ныне, спустя восемь столетий, открыт под его именем и покровительством храм высших человеческих знаний в пользу жителей Западной России".

1835 р. почалися заняття і на юридичному факультеті. Значною проблемою для університету була відсутність власного приміщення. Керівництво університету було змушене протягом перших восьми років орендувати декілька приватних будівель капітана Корта на Печерську, зовсім не пристосованих до навчального процесу. Через відсутність приміщення для медичного факультету його відкриття було відтерміновано. Проте вже 1840 р., у зв'язку з поширенням епідемій інфекційних хвороб і нестачею лікарів, його Імператорською Величністю Миколою I підписано Височайший рескрипт про відкриття медичного факультету в Університеті Святого Володимира в Києві (29.04 за ст. стилем). На його виконання міністр С. С. Уваров запропонував відкриття закладу вже 1841 р. у приміщенні приватного будинку полковника Фреймана на Лютеранській вулиці. У ньому було розміщено і колекції анатомічного

театру. Як відомо, будівництво нового приміщення університету розпочалося 31 липня 1837 р. за проектом професора архітектури Петербурзької академії мис-

тецтв В. І. Беретті й завершилося 1842 р. Будівлю зведено у стилі класицизму, яка й досі використовується як головний корпус університету.

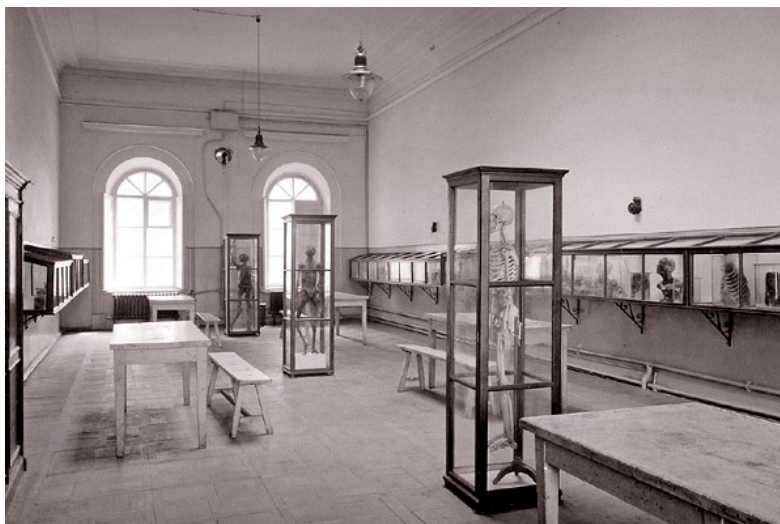
Університет Святого Володимира (архітектор В. І. Беретті, 1837–1842 рр.)

Медичний факультет був переведений до новозбудованого корпусу університету вже 1 липня 1842 р. і почав швидко розвиватися. Після завершення будівництва головного корпусу університету анатомічний театр деякий час існував там, проте через незручності його

переведено у приміщення приватного будинку на Тарасівській вулиці. Пізніше 1853 р. за проектом архітектора О. В. Беретті на Фундуклеївській вулиці збудовано споруду анатомічного театру – одного з найкращих на той час не лише в Росії, а й у світі.

Будинок Анатомічного театру, де до 1918 р. містилася кафедра оперативної хірургії та топографічної анатомії медичного факультету Університету Святого Володимира

Експонати Анатомічного театру медичного факультету Університету Святого Володимира

1875 р. поряд було побудовано одноповерховий флігель, де розміщено лабораторії гістології і загальної патології. Анатомічний театр прославився унікальними музейними колекціями професорів О. Вальтера – першого директора театру В. О. Беца. За керівництва О. Вальтера була сформована унікальна колекція макропрепаратів, в якій він виділив три розділи: перший складався з колекції, яку було перевезено з Віленської Академії (1 539 зразків); друга, власне проф. О. Вальтера, що складалася з препаратів із воску, які відображали розвиток різних зародків, і третя (10 000 зразків) – проф. В. Беца. Саме тут 1874 р. В. Бец відкрив гігантські піра-

мідальні клітини кори головного мозку, а 1878 р. І. П. Перемежко – непрямий поділ клітин тварин (мітоз), що прославило університет і вітчизняну медичну науку. В Анатомічному театрі також працювали професори М. А. Тихомиров, Ф. А. Стефаніс, Г. Мінх – вчені зі світовим ім'ям. Як відомо, жінкам не дозволялося навчатися в університетах Російської імперії до 1917 р., тому професори медичного факультету Університету Святого Володимира 1907 р. відкрили медичне відділення на Вищих жіночих курсах у Києві, що 1914 р. стало основою для відкриття окремого Київського жіночого медичного інституту.

Будинок Жіночого медичного інституту, де з 1918 р. розміщується кафедра оперативної хірургії та топографічної анатомії

У листопаді 1844 р. розпочали роботу терапевтична, хірургічна й акушерська клініки, що розташовувалися на першому поверсі головного корпусу університету. Хірургічна клініка до 1879 р. мала тільки 20 ліжок, три палати, операційну, ізолятор і навчальний кабінет. 1870 р. від неї відокремили 10 ліжок для офтальмологічної клініки. Акушерська клініка мала лише 8 ліжок, терапевтична – 20. Крім того, згідно з "Положенням про клінічні відділення при Київському військовому шпиталі" при ньому відкрито такі клінічні відділення університету – терапевтичне, хірургічне, дерматологічне і сифілологічне, судово-медичне, а також відділення кафедри патологічної анатомії та експлоративний кабінет для лікування нервово-м'язових захворювань [11, 12]. У хірургічній клініці університету працював і викладав оперативну хірургію з топографічною анатомією перший декан медичного факультету, перший завідувач кафедри проф. В. О. Караваєв. На жаль, ці приміщення не були пристосовані для такої діяльності, тому 1885 р. збудовано корпуси для факультетських терапевтичної та хірургічної клінік, а 1888 р. поряд із головним корпусом – будинок акушерської клініки. Це значно розширило матеріальну та наукову базу факультету. Нині в цьому приміщенні розташована клінічна лікарня № 18 м. Київ. Клінічною базою медичного факультету була також міська Олександрівська лікарня, відкрита 1875 р., де згодом було створено пропедевтичну клініку нервових хвороб і дитячу клініку. Отже, на кінець 1880-х рр. в університеті функціонувало 45 навчально-допоміжних установ, серед яких чотири факультетські клініки, три госпітальні клініки, два клінічні відділення при міській лікарні, анатомічний театр, а також лабораторії та кабінети [13]. Цікаво зазначити, що перша в Києві поліклініка була відкрита 1 листопада 1870 р. у будинку Березовського за ініціативи декана медичного факультету Н. Хржонцевського, де безкоштовно пра-

цювали викладачі факультету: В. Бец, Є. Афанасьєв, Л. Горецький, М. Скліфосовський, О. Шкляревський, К. Трітшель та багато інших.

Згідно з університетським Статутом 1835 р. на медичному факультеті мало бути 10 кафедр: анатомії і патологічної анатомії; фізіології і загальної патології; лікарського речовинослівства (загальна терапія, токсикологія, фармація, гігієна); клініки; семіотики; теоретичної хірургії; операційної хірургії, очних хвороб і хірургічної клініки; повивального мистецтва; судової медицини; худоболікування. Проте Статутом 1842 р. їх було дещо змінено, тому надалі мали функціонувати такі кафедри: анатомії фізіологічної з макрографією; фізіології здорової людини; патологічної фізіології з патологічною анатомією; загальної терапії; оперативної хірургії з хірургічною анатомією; теоретичної хірургії з офтальмологією; спеціальної терапії; терапевтичної клініки із семіотикою; акушерства теоретичного і практичного; державного лікарезнавства. Згідно з університетським Статутом 1863 р. передбачалася також кафедра медичної хімії та фізики і кафедра загальної патології. За Статутом 1884 р. – уже 24 кафедри, де готували фахівців із педіатрії, психіатрії, лікування нервових, очних, шкірних та інших хвороб. Такі кафедри в різні часи, інколи з дещо іншими назвами, були засновані й на медичному факультеті Університету Святого Володимира [7].

Основною базою медичного факультету стало майно й обладнання Віленської медико-хірургічної академії, ліквідованої через польський визвольний рух. Так, згідно з Указом імператора Миколи I було наказано: "...Виленскую медико-хирургическую академию передать из министерства внутренних дел в министерство народного просвещения". Водночас міністру С. С. Уварову 29 квітня 1840 р. доручено: "...Вам представлено сделать распоряжение о присоединении этой академии по преобразовании ее в медицинский факу-

льтет к Университету Святого Владимира...". Так, з вересня 1841 р. в Університеті Святого Володимира було відкрито медичний факультет і 29 студентів розпочали заняття. Термін навчання на медичному факультеті тривав п'ять років. Перші успіхи медичного факультету були зумовлені тим, що його розвиток тісно пов'язано з іменем М. І. Пирогова, особливо в час, коли він служив куратором Київського навчального округу (1858–1861 рр.). Зазначимо, що саме його, одним із перших, було обрано почесним членом університету (20 квітня 1855 р.). У своєму "Щоденнику старого лікаря", розповідаючи про свою діяльність як члена комісії

при Міністерстві освіти, М. І. Пирогов говорить: "Все дела и даже выборы медицинских факультетов всех русских университетов проходили через наши руки. Особенно же вновь учреждавшийся в то время медицины факультет Киевского университета почти всецело учреждался и избирался в нашей Комиссии". Самовіддане служіння своєму народові, новаторство і чесність в науці – це основні принципи в його діяльності, які стали традицією кращих вчених-медиків новоствореного факультету. Саме його учні й послідовники – В. О. Караваєв, М. І. Козлов, О. П. Вальтер, а пізніше П. І. Перемежко стали провідними професорами факультету.

М. І. Пирогов

В. О. Караваєв

О. П. Вальтер

М. І. Козлов

7 грудня 1840 р. на посаду першого професора ще до відкриття факультету призначено проф. В. О. Караваєва. Міністр С. С. Уваров пояснив: "Хоча курс хірургії починається 1843 р., проте щоб не прогаяти особу, що стала відомою через свої операції..., я визнаю за необхідне призначити Караваєва тепер же...". 24 липня 1841 р. В. О. Караваєв почав підготовку до відкриття медичного факультету в Києві і 12 вересня 1841 р. він прочитав свою першу лекцію з енциклопедії та методології медицини [14]. Датою ж офіційного відкриття медичного факультету Університету Святого Володимира стало 9 вересня 1841 р. і першу лекцію прочитав проф. М. І. Козлов завідувач новоствореної кафедри *анатомія фізіологічна з макрографією*, якою він завідував у 1841–1844 рр., його наступниками стали О. П. Вальтер (1844–1867) та В. О. Бец (1868–1890). Проф. М. І. Козлов першим у Росії запровадив гістохімічний аналіз для глибшого вивчення патологічних процесів, читав патологію, фармакологію, патологічну хімію, історію медицини. Налагодивши роботу кафедри, він повернувся до Санкт-Петербурга, де 1854 р. був призначений віце-директором медичного департаменту.

З 1844 по 1868 рр. кафедру очолював проф. О. П. Вальтер [14], основоположник розвитку мікроскопічної анатомії в Університеті Святого Володимира, автор найкращого на той час підручника з анатомії "Курс анатомии человеческого тела для учащихся" (1858 р.). Він був першим, хто захистив докторську дисертацію "Demechanismo implicationis pilorum in plicapolicadis quisitiones microscopicae" ("Про механізм сплетіння волосся при ковтуні, мікроскопічне дослідження", 1845 р.). на медичному факультеті. Крім анатомії він також читав курси фізіології, фармакології, хірургії, історії медицини. 1871 р. займав кафедру хірургії й очолював хірургічну клініку Київського університету. Запропонував новий метод гістологічного дослідження

головного мозку. Наукові праці О. П. Вальтера присвячені проблемам функціональної морфології, фізіології кровообігу, загальній фізіології. Він досліджував процеси теплоутворення та терморегуляції тваринного організму, чим сприяв майбутньому формуванню вчення про гіпотермію. Брав активну участь у ліквідації епідемії холери у Києві (1847 р.). Заснував і видавав власним коштом у 1860–1880 рр. журнал "Современная медицина" – перший медичний журнал України.

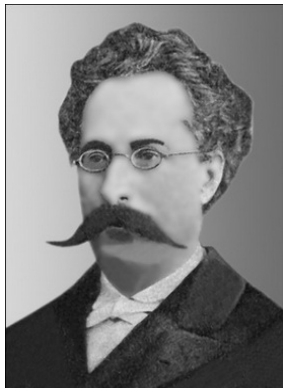
З 1868 по 1890 рр. кафедрою анатомії керував проф. В. О. Бец – випускник факультету (1860 р.), блискучий учений, фундатор анатомії центральної нервової системи, зокрема цитоархітекτονіки кори головного мозку людини і тварин [15]. Він розробив оригінальну методику ущільнення мозку та забарвлення нервових клітин, що дозволило виготовити унікальні гістологічні препарати, систематизовано вивчити рельєф півкуль великого мозку та встановити закономірності цитоархітекτονіки кори. В. О. Бец увічнив своє ім'я відкриттям велетенських пірамідальних нервоцитів у корі головного мозку у V шарі кори передцентральної звивини та прицентральної часточки великого мозку. В. О. Бец довів, що вони є морфологічним субстратом локалізації рухового центру, який регулює діяльність скелетних м'язів. Він став засновником учення про морфологічні основи динамічної локалізації функцій у корі півкуль великого мозку, описав дев'ять полів у корі півкуль людини, відмінних за мікроскопічною будовою. Відкриті велетенські пірамідальні клітини названо на його честь клітинами Беца.

Усі праці В. О. Беца слугували морфологічним базисом для вчення І. Павлова про вищу нервову діяльність. Ніби заповіт звучать слова епіграфа до однієї з останніх монографій ученого "Морфология остеогенеза" (1887 р.): "А тому, хто после меня войдет в двери храма, в котором, по выражению Сильвия "смерть

радуется, что и она содействует жизни", пусть этот очерк будет указанием, что на анатомию можно смотреть не как на оконченную описательную или прикладную только науку, имеющую честь служить медицинской практике, а как на знание, о котором Гамлет говорит Горацио: "Есть многое и на земле, и в небе, о чем мечтать не смеет наша мудрость".

В 1890–1902 рр. кафедру анатомії Університету Святого Володимира очолював проф. М. А. Тихомиров, декан медичного факультету 1898–1902 рр. Як продовжувач традицій видатних попередників, він розглядав анатомію в тісному зв'язку з еволюційною морфологією. Запропонований ним метод історичного вивчення ана-

томічних фактів є вагомим здобутком вітчизняної ангіології і актуальний в анатомії дотепер. Проаналізувавши й узагальнивши численні дані порівняльної анатомії й онтогенетичного розвитку М. А. Тихомиров розробив вчення про основні напрямки філогенезу кровоносної системи та принципи філогенетичні кореляції, викладене в монографії "Варианты артерий и вен человеческого тела в связи с морфологией кровеносной сосудистой системы" (1899 р.). Його учень, проф. Ф. А. Стефаніс, який після М. А. Тихомирова керував кафедрою впродовж 1903–1917 рр., зазначав, що М. А. Тихомиров, "как профессор и декан всегда строго и бдительно стоял на страже лучших академических традиций".

В. О. Бец

Ф. А. Стефаніс

М. А. Тихомиров

Ф. А. Стефаніс першим в історії української медичної науки на початку ХХ ст. вивчив лімфатичну систему, і є засновником вітчизняної лімфології. Результати досліджень були викладені у його дисертації "Лимфатические сосуды желудка человека", захищеної 1902 р., у класичних виданнях "О лимфатических сосудах почек человека" (1902 р.), "Лимфатические сосуды печени человека" (1904 р.).

Проф. В. О. Караваєв став першим деканом факультету (1843–1847 рр.) одночасно із завідуванням кафедрами оперативної хірургії з хірургічною анатомією і теоретичної хірургії з офтальмологією. У подальшому діяльність медичного факультету відбувалась під керівництвом видатних вчених-деканів: професорів Ф. С. Цицуріна (1847–1849, 1875–1883, 1887–1889 рр.), С. П. Алфер'єва (1850–1854 рр.), Е. Е. Мірама (1854–1862 рр.), О. П. Матвеева (1862–1865 рр.), Ф. Ф. Едгардта (1865–1868, 1875–1883, 1887–1889 рр.), Ю. І. Мазона (1868–1869 рр.), Н. А. Хржонщевського (1869–1872 рр.), П. І. Перемежко (1872–1875 рр.), В. Б. Томса (1883–1884 рр.), В. А. Субботіна (1884–1887 рр.), К.-Г. Гейбеля (1889–1897 рр.), М. А. Тихомирова (1898–1902 рр.), М. О. Оболенського (1902–1913 рр.), О. А. Садовеня (1914–1919 рр.), П. І. Морозова (1919–1920 рр.) [16].

В. О. Караваєв після закінчення Казанського університету стажувався в Берлінському та Геттінгенському університетах. Потім упродовж 1836–1838 рр. працював на кафедрі хірургії Дерптського університету, де під керівництвом М. І. Пирогова захистив докторську дисертацію "О травматическом флелите". 1844 р. ним засновано факультетську хірургічну клініку, якою керував він майже 40 років. Караваєв є засновником хірургічної школи у Києві. Першим в Україні він виконав операцію із застосуванням ефірного наркозу (1847 р.), першим у Росії здійснив пункцію перикарда (1840 р.). Його посібник "Лекції з оперативної хірургії" став одним із перших

не лише в Російській імперії, а й у світі. Він також підготував і видав підручник "Оперативная хирургия" (1885 р.) та "Атлас к сочинению "Оперативная хирургия"" (1886 р.). Опублікував низку праць із питань овариотомії, ринопластики, ампутації кінцівок та інших проблем хірургії. Займався питаннями пластичної хірургії. Викладав оперативну й теоретичну хірургію, офтальмологію, енциклопедію та методологію медицини. Провів 16 000 операцій у багатьох хірургічних сферах без жодного летального випадку. Особливо майстерно він видаляв катаракту, тому у відкриту ним амбулаторію не скінчався потік хворих різного статку з усіх кінців Росії. Він запропонував робити розтин передньої камери під час екстракції катаракти по лімбі зверху, а не знизу, як це робили раніше, що застосовується і дотепер. З'явилося навіть прислів'я – здійснити паломництво в Київ, щоб "у Лаврі Богові помолитися і Караваєву поклонитися". Він справедливо вважається засновником вітчизняної офтальмології. Лекції з теоретичної офтальмології читали при викладанні курсу теоретичної хірургії професори В. В. Беккер та Х. Я. Гюббенет. Самостійна ж кафедра очних хвороб була сформована тільки 1869 р., а 1870 р. відкрито і клініку очних хвороб.

Першим завідувачем кафедри очних хвороб було обрано проф. О. В. Іванова, який очолював її з 1870 по 1880 рр. Він працював за кордоном, а 1867 р. захистив докторську дисертацію "Материалы для нормальной и патологической анатомии кристаллика". 1869 р. був обраний екстраординарним професором кафедри очних хвороб. О. В. Іванов – основоположник патологічної анатомії в офтальмології. За його керівництва у клініці щороку обслуговували у середньому по 2560 хворих. Його наукові роботи, присвячені мікроскопічній, нормальній і патологічній анатомії ока, запаленню сітківки та зорового нерва, будові кристаліка, захворюванням кон'юнктиви та рогівки, набули широкого визнання не лише в Росії, а й у Європі.

О. В. Іванов

А. В. Ходін

О. Ф. Шимановський

І. Ю. Руберт

Завідувачі кафедри офтальмології медичного факультету Університету Святого Володимира (1841–1919 рр.)

З 1881 по 1903 р. кафедру очолював проф. А. В. Ходін, наукові праці якого присвячено вивченню питань фізіології очних м'язів, клініки очних хвороб, рефракції ока, світловідчуття, кольоровідчуття. Він видав перший оригінальний російський підручник "Практическая офтальмология", низку посібників "Курс глазных операций", "Офтальмоскопия и ее применение в офтальмологии общей медицины" та ін. З 1884 р. А. В. Ходін почав видавати перший в Росії журнал "Вестник офтальмологии". Упродовж 1904–1918 рр. кафедру очолював випускник медичного факультету, проф. О. Ф. Шимановський. Він запровадив обов'язкові практичні заняття, на яких студенти вивчали клінічні методи лікування ока, аналізували історії хвороб хворих та практикували написання історій хвороб, що запровадив свого часу ще проф. А. В. Ходін. О. Ф. Шимановський був видатним хірургом-офтальмологом, усе життя займався проблемами пересадки рогівки, багато уваги надавав лікувально-консультативній роботі. Уперше в Росії здійснив повну гомопластичну пересадку рогівки, взявши трансплантат з ока, видаленого у хворого на глаукому (1893 р.). Уперше у світі здійснив пересадку переднього відділу ока (1911 р.) – операцію, яка і нині є екстраординарною, чим передбачив велике майбутнє трансплантології. Він підкреслював, що матеріалом для пересадки рогівки може бути лише око людини – живої або рогівки від трупа, збереженої при зниженій температурі. До цього часу актуальні його роботи – "О сущности трахомы", "О пульсирующем пучеглазии" й особливо "О пересадке переднего отдела глаза" та ін. Короткочасно кафедру очолював учень О. Ф. Шимановського – проф. І. Ю. Руберт (1918–1921 рр.), який проводив дослідження туберкульозно-алергічної природи та гістологічної структури фліктену, сидерозу очного яблука, розладів зору під час отруєнь тощо. Продовжувалась і лікувальна робота у клініці, де щороку приймали більше 10 000 хворих, причому значно знизилась кількість післяопераційних ускладнень, завдяки високій кваліфікації лікарського персоналу та впровадженню суворої асептики під час операцій.

Одним із найталановитіших хірургів другої половини XIX ст. кафедри хірургії та її клініки, очолюваної

В. О. Караваєвим, був Ю. К. Шимановський – професор патології та оперативної хірургії Університету Святого Володимира, професор-консультант Київського військово-клінічного шпиталю (1861–1868 рр.), який приїхав на особисте запрошення М. І. Пирогова. Він викладав хірургічну патологію та операційну хірургію. Його класичні наукові праці "Операции на поверхности человеческого тела", тритомне видання "Руководство по оперативной хирургии" (т. I-II), "Военно-хирургические письма", "Хирургическая анатомия артериальных стволів и фасций" видавались і за кордоном. Ю. К. Шимановський зробив вагомий внесок у розвиток воєнно-польової хірургії, остеопластики. Він першим у світі запропонував безпідкладочні гіпсові пов'язки, розробляв методику кістково-пластичних операцій і низку нових методів загальної і пластичної хірургії, запропонував ряд нових хірургічних інструментів (резекційну пилу, турнікет для зупинення кровотечі, долота тощо). Ю. К. Шимановський – засновник вітчизняної трансплантології, пластичної та відновлювальної хірургії. За словами проф. В. С. Іконникова, він своїми науковими і практичними досягненнями довів, що можна стати відомим у Європі, проживаючи в Росії. Короткочасно (1870–1871 рр.) працював в Університеті Святого Володимира видатний хірург М. В. Скліфосовський. Почесне місце серед найвидатніших хірургів XIX ст. належить проф. С. П. Коломніну, який 1872 р. був обраний доцентом кафедри теоретичної хірургії, а 1873 р. – призначений понадштатним ординатором Київського військового госпіталю. Першим вагомим його дослідженням стала докторська дисертація "Про відновлення кровообігу у людини після перев'язки великих артеріальних стволів", 1869 р.

Висновок проф. С. П. Коломніна – найкраща допомога при кровотечах з ушкодженням судини – це перев'язування обох її кінців. Наступні його дослідження присвячені питанням воєнно-польової хірургії, перев'язуванню великих артеріальних судин у людини, остеопластики. Під час сербсько-турецької війни впродовж двох років працював військовим хірургом на полях битв. С. П. Коломнін першим у світі застосував внутрішньоартеріальне переливання крові пораненим на полі бою.

Ю. К. Шимановський

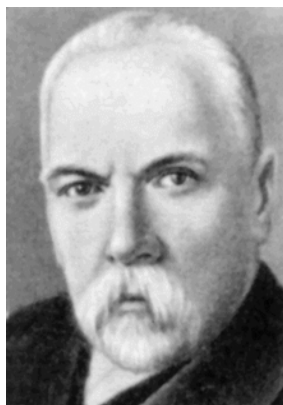
В. Д. Добромислов

П. І. Морозов

О. Х. Рінек

М. М. Волкович

Х. Я. Гюббенет

С. П. Коломнін

М. В. Скліфосовський

Видатні хірурги медичного факультету Університету Святого Володимира (1841–1919 рр.)

Вагомий внесок у розвитку хірургії залишив випускник медичного факультету О. П. Яценко, який з 1873 р. працював приват-доцентом кафедри. Він читав курс хірургічної патології, вів лекції про хвороби суглобів і кісток, а також вивчав малу хірургію з десмологією. Наукові праці присвячені проблемам загальної та військової хірургії. Він розробив метод вільного пересаджування шкіри (1871 р.), виконав першу в Російській імперії успішну операцію гастростомії; одним із перших застосував антисептичне лікування ран у воєнно-польових умовах; першим виконав пересадку шкіри після вогнепальних ран. Інтерес до проблем практичної воєнно-польової хірургії став славною традицією наступних поколінь хірургів медичного факультету. Так, у роки Кримської війни за керівництва проф. хірургії Х. Я. Гюббенета загін лікарів подавав допомогу захисникам Севастополя. Х. Я. Гюббенет став одним із провідних хірургів оборони Севастополя, тому за клопотанням начальника Севастопольського гарнізону термін відрядження в діючу армію було продовжено до вересня 1855 р. Його обрання членом-кореспондентом товариств віденських і варшавських лікарів, членом Всесвітнього товариства офтальмологів у Парижі свідчить про міжнародне визнання київського професора, зокрема в Західній Європі. Х. Я. Гюббенет – безпосередній учасник підготовки документів для створення міжнародної організації під назвою Міжнародного комітету "Червоного Хреста" (1863 р.). У Київському військовому шпиталі він сформував колекцію препаратів хірургічних випадків своєї клініки, яка пізніше була передана до кабінету патологічної анатомії університету.

Упродовж 1886–1910 та 1917–1922 рр. кафедрою оперативної хірургії з топографічною анатомією завідував проф. П. І. Морозов, який як учасник російсько-

турецької війни наукові дослідження присвятив проблемам воєнно-польової хірургії. Автор підручників "Основи оперативної хірургії і топографічної анатомії", "Курс воєнно-польової хірургії". Крім педагогічної роботи, керував двома хірургічними лікарнями в м. Києві, був проректором Університету Святого Володимира (1906–1910 рр.), деканом медичного факультету (1919–1921 рр.). Брав участь у відкритті медичного відділення при Вищих жіночих курсах (1907 р.). З 1886 р. курс оперативної хірургії з хірургічною анатомією на медичному факультеті викладав проф. О. Х. Рінек – талановитий хірург, який прославився своїми операціями на органах черевної порожнини, нирках, молочних залозах. Він розробив метод оперативного лікування гангрені кишки, першим у Києві застосував антисептику.

У 1911–1922 рр. кафедрою факультетської хірургії очолював випускник факультету М. М. Волкович (1882 р.), який 1888 р. захистив докторську дисертацію "Риносклерома съ клинической, патологоанатомической и бактериологической стороны", пройшов стажування за кордоном, після чого був обраний приват-доцентом медичного факультету. Забезпечував викладання курсів – десмургію з ученням про переломи й вивихи, діагностику хірургічних захворювань, а також захворювання вуха, горла, носа. 1898 р. став застосовувати при операції апендициту косий фізіологічний розріз передньої черевної стінки, відомий сьогодні в літературі під назвою Волковича–Дяконова. Запропонував шину для іммобілізації при переломах плечових кісток, об'єднав отіатрію й ларингологію в єдину клінічну дисципліну. Відкрив збудника риносклероми (1888 р.), відомого як паличка Волковича–Фріша. З 1908 р. проф. М. М. Волкович – організатор і незмінний голова Товариства хірургів Києва.

Упродовж 1910–1918 рр. кафедрою оперативної хірургії та топографічної анатомії завідував проф. В. Д. Добромислов. Вивчав фізіологію травлення під керівництвом І. П. Павлова (1902–1903 рр.), захистив докторську дисертацію (1903 р.). Запропонував методику трансплеврального доступу до стравоходу, органів заднього середостіння.

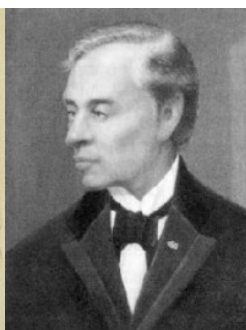
1912–1919 рр. в Університеті Святого Володимира успішно працював відомий хірург проф. М. М. Дітеріхс. Його науково-практичні інтереси: воєнно-польова хірургія, легенева хірургія, захворювання суглобів, історія медицини. Автор посібника з воєнно-польової хірургії сконструював транспортну іммобілізаційну шину при переломах стегна, що широко застосовується при транспортуванні поранених [17].

Київську школу внутрішньої медицини започаткував проф. Ф. С. Цицурін, який 1844 р. заснував першу кафедру терапії й відкрив терапевтичну клініку на 16 ліжок у будівлі новозбудованого університету. Ви-

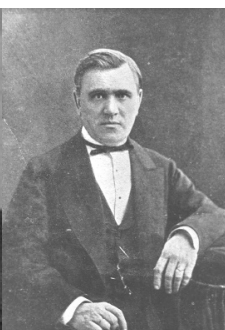
кладання клінічної медицини він будує на основі інтеграції найновіших здобутків медичної науки в Європі та видатних учених С. П. Боткіна, І. М. Сеченова та І. П. Павлова. Як завідувач кафедри, директор університетської клініки (1844–1857 рр.) і декан медичного факультету (1847–1850 рр.) він започаткував формування традицій викладання терапії на медичному факультеті на основі ретельної аналітики всієї сукупності клініко-анамнестичних даних і результатів лабораторно-інструментальних досліджень з обов'язковими практичними демонстраціями [18]. Зробив значний внесок у становлення київської школи терапевтів, заснував медичну бібліотеку при університеті. Закладені ним традиції знайшли гідне продовження у роботі наступних завідувачів кафедри терапевтичної клініки із семіотикою медичного факультету – професорів – С. П. Алфер'єва (1858–1864 рр.), Ф. Ф. Мерінга (1865–1886 рр.), В. В. Чіркова (1886–1904 рр.), В. П. Образцова (1904–1918 рр.), Ф. В. Вербицького (1918–1919 рр.).

Ф. С. Цицурін

С. П. Алфер'єв

Ф. Ф. Мерінг

Ю. І. Мацон

В. Т. Покровський

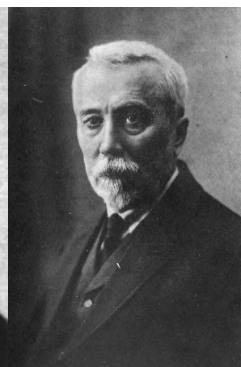
В. П. Образцов

М. Д. Стражеско

К. Е. Вагнер

Ф. Г. Яновський

Його гідним спадкоємцем став проф. С. П. Алфер'єв, який очолив кафедру наприкінці 1846 р., а в 1849 р. трансформував її в кафедру приватної патології й терапії зі шпитальною клінікою на базі Київського військового шпиталю. Цим він започатковує ще одну важливу традицію школи внутрішньої медицини – створення та функціонування науково-освітньо-лікувальних комплексів, що відкривало можливість здійснення лікувального, педагогічного та наукового процесів в єдиному клінічному просторі. С. П. Алфер'єв був визнаним діагностом, завжди відстоював клініко-анатомічний напрям, поєднання патологічної анатомії з патологічною фізіологією, першочергового значення надавав питанням етіології та патогенезу. 1850 р. він став наступником Ф. С. Цицуріна й на посаді декана медичного факультету (1850–1854 рр.). Як декан, 1851 р. він запропонував ввести посаду асистентів у штат клінічних відділень із метою звільнити професорський склад від ординаторської служби. З 1854 р. Радою університету

кращі випускники призначалися на ці посади, де вони мали змогу одержати належну підготовку з лікувальної справи та належні умови для роботи над докторськими дисертаціями. У роки Кримської війни (1853–1856 рр.) значно збільшився контингент студентів-медиків і в Університеті Святого Володимира, наприклад, в 1852–1853 рр. він склав вже 76 % загальної кількості студентів університету. С. П. Алфер'єв після відрядження Ф. С. Цицуріна до Варшави став його наступником і на посаді завідувача кафедри внутрішньої медицини факультетської терапевтичної клініки. Керівництво ж кафедрою приватної патології й терапії він передає проф. Ф. Ф. Мерінгу. Найвищим науковим досягненням діяльності видатного клініциста Ф. Ф. Мерінга стала діагностика тромбозу венозних артерій серця, що відкрила цілу епоху в кардіології [19]. Потім кафедру очолювали професори Ю. І. Мацон (1865–1866 рр.), В. Т. Покровський (1866–1877 рр.), К. Г. Трітшель

(1878–1903 рр.), К. Е. Вагнер (1904–1914 рр.), Ф. Г. Яновський (1914–1919).

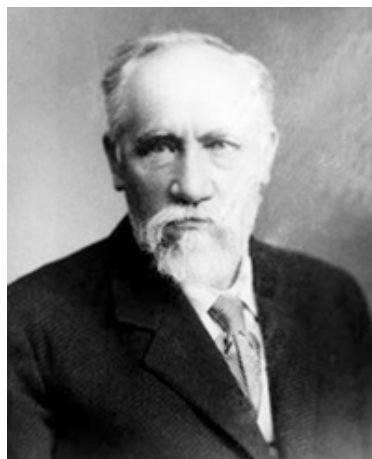
З 1866 р. спадкоємцем і продовжувачем ідей засновника школи внутрішньої медицини проф. Ф. С. Цицуріна у клінічній медицині став талановитий учень С. П. Боткіна – В. Т. Покровський. Подібно до свого вчителя у Петербурзі, він створює оригінальну терапевтичну клініку, засновану на досягненнях фізіології й даних лабораторно-експериментальних досліджень. Він започаткував фізіологічний напрям у клінічній медицині, який із часом став провідним у вітчизняній медичній науці. Особливих успіхів досяг В. Т. Покровський у дослідженнях епідеміології тифів, клініки, етіології і патогенезу, яких були на той час мало вивчені ("Епидемія тифозних болезней в Киеве", 1868 р.). За його керівництва на медичному факультеті вперше було впроваджено лекційні курси педіатрії, шкіряних хвороб і сифілідології, отоларингології, нервових захворювань і психіатрії.

Наукові ідеї С. П. Боткіна після В. Т. Покровського набули значного розвитку в роботах професорів В. П. Образцова та Ф. Г. Яновського [20]. Так, В. П. Образцов уперше в історії клінічної медицини запропонував метод глибокої методичної пальпації органів черевної порожнини, що дозволило розпізнати низку хвороб органів травлення ("К физическому исследованию желудочно-кишечного канала и сердца"; "Болезни желудка, кишок и брюшины"). Цей метод загальноновизнаний, він відкрив нові шляхи діагностики хвороб органів травлення і зберіг своє значення донині. В. П. Образцов описав клініку різних форм апендициту, разом із М. Д. Стражеском уперше у світі поставив прижиттєвий діагноз тромбозу коронарних судин та описав клінічну картину тромбозу вінцевих артерій серця, чим започаткував прижиттєву діагностику інфаркту міокарда ("К симптоматологии и диагностике тромбоза венечных артерий сердца", 1909 р.). М. Д. Стражеско – випускник медичного факультету 1899 р. З 1904 р. – старший ординатор у терапевтичній клініці Університету Святого

Володимира, у 1907–1919 рр. – професор Жіночого медичного інституту, водночас у 1908–1919 рр. – приват-доцент Університету Святого Володимира в подальшому приніс світову славу своїй Alma mater.

1897 р. завідувачем кафедри лікарської діагностики з пропедевтикою, а з 1903–1914 рр. – завідувачем кафедри шпитальної терапевтичної клініки Університету Святого Володимира був проф. К. Е. Вагнер. Він вивчав захворювання органів травлення, серцево-судинної системи, гельмінтози, досліджував проблеми лікувальних властивостей курорту Кавказькі мінеральні води.

Упродовж 1905–1921 рр. кафедру лікарської діагностики очолював Ф. Г. Яновський – випускник медичного факультету (1884 р.), який 1886 р. пройшов стажування в Берліні (лабораторія Роберта Коха), Парижі (лабораторія Луї Пастера). У своїй роботі він керувався ідеєю про строгу індивідуалізацію терапії, її поєднання із профілактичними заходами. Серед його наукових інтересів – бактеріологія, фізіологія і патологія органів травлення, серцево-судинної системи, інфекційні хвороби, а також туберкульоз, захворювання легень, нирок, патологія кровообігу тощо. Упродовж існування медичного факультету, на різних кафедрах і в його клініках працювало і багато інших учених-терапевтів, які в цілому створили всесвітньо відому вітчизняну школу клінічної медицини. Тривалий час невропатологія на медичному факультеті викладалась як складова частина курсу терапії. Тому важливим етапом розвитку клінічної неврології було відкриття 1885 р. на медичному факультеті об'єднаної кафедри нервових і душевних хвороб, яку очолив І. О. Сікорський. Уперше 1885 р. він почав читати як самостійну дисципліну курс нервових хвороб разом із психіатрією. 1895 р. він організовує видання журналу "Вопросы нейропсихической медицины", а 1904 р. видає фундаментальну монографію "Всеобщая психопатология с физиогномикой".

І. О. Сікорський

М. М. Лапінський

1903 р. кафедру поділено на дві самостійні кафедри – нервових хвороб і психіатрії. Кафедру неврології очолив М. М. Лапінський, який керував її роботою до 1918 р. [21]. Невропатолог-органік він досконало володів методикою клінічного й анатомо-морфологічного дослідження нервової системи. На кафедрі ґрунтовно вивчали анатомо-гістологічні та фізіолого-біохімічні особливості нервової системи, етіологію, патогенез, діагностику, клініку окремих хвороб нервової системи, розробляли методи профілактики та лікування їх. По

праву проф. М. М. Лапінський вважається засновником Київської школи невропатологів.

Акушерство і гінекологія розвивалися як частина терапії та хірургії, а як самостійна галузь медичної науки ця сфера медицини сформувалася в першій половині XIX ст., коли при Університеті Святого Володимира було відкрито 1841 р. першу кафедру акушерства теоретичного і практичного з викладом хвороб породілей і новонароджених з акушерською клінікою: завідувачами кафедри були І. К. Крамаренков (1841–1944 рр.), О. П. Матвєєв (1844–1882 рр.), Г. Є. Рейн (1833–1900 рр.), А. А. Мура-

тов (1901–1917 рр.). Височайшим розпорядженням в червні 1841 р. І. К. Крамаренков був командирований для стажування до Німеччини, Франції та Англії на 2,5 роки, де, на жаль, захворів і помер. Завідувачем кафедри, водночас директором і організатором першої акушерсько-гінекологічної клініки став О. П. Матвеев (1844–1882 рр.), який уперше запропонував метод профілактики гонобленореї шляхом закапування очей новонароджених 2%-м розчином азотнокислого срібла і довів його успішність [22]. При клініці він організував школу для акушерок і написав спеціальний посібник "Керівництво до повивального мистецтва для повитух" (Київ, 1853), який витримав три видання, та "Курс акушерства. У 3-х частинах" (Київ, 1861). У 1865–1871 та 1875–1878 рр. він був ректором Університету Святого Володимира [23].

Вагомий внесок в акушерську науку належить І. П. Лазаревичу, який сформував теорію родового акту,

уперше сконструював акушерські щипці й обґрунтував їхнє застосування, написав підручник з акушерства.

1883 р. кафедру очолив проф. Г. Є. Рейн, який високо підніс організацію дородової допомоги, розвивав хірургічний напрямок у гінекології, широко застосував у клінічній практиці асептики й антисептики. З його ім'ям пов'язане створення першого в Україні, у Києві Наукового товариства акушерів-гінекологів.

В 1901–1917 рр. кафедру акушерства і гінекології очолював А. А. Муратов, який водночас став директором акушерсько-гінекологічної клініки та повивальної школи при університеті [24]. Він був одним з організаторів відкриття медичного відділення Вищих жіночих курсів на базі медичного факультету університету. За успіхи в роботі його обрано довічним членом Міжнародного конгресу акушерства та гінекології, а 1912 р. удостоєно звання заслуженого ординарного професора Університету Святого Володимира.

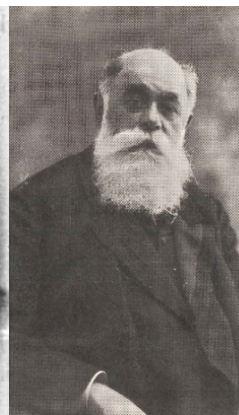
О. П. Матвеев

Г. Е. Рейн

А. А. Муратов

В. С. Чернов

Курс дитячих хвороб викладався також на цій кафедрі, доки на медичному факультеті не відкрилася 1889 р. самостійна кафедра дитячих захворювань, яку очолив проф. В. Е. Чернов [25]. Експериментальна та лікувальна робота співробітників кафедри проводилася в дитячій клініці, яка відкрилася 1891 р. в Олександрівській лікарні. Вона мала терапевтичне, інфекційне та хірургічне відділення. Саме тут проф. В. Е. Чернов працював як педіатр, інфекціоніст і дитячий хірург. Наукові напрямки кафедри – дослідження дитячих інфекційних хвороб, захворювань нирок у дітей, основи раціонального харчування здорових дітей тощо. У його клініці викладачем кафедри працював випускник медичного факультету (1891 р.) проф. В. Є. Скловський, який 1906 р. відкрив першу в Російській імперії консультацію для новонароджених, 1909 – дитячу консультацію при акушерській клініці університету, 1911 – перші в Україні дитячі ясла, а 1914 р. – лікарню для грудних дітей.

1915 р. кафедру очолив проф. Ф. Д. Румянцев, який продовжив започатковані проф. В. Е. Черновим напрямки досліджень. Саме із цієї кафедри розпочався генезис вітчизняної школи педіатрії.

Тривалий час на медичному факультеті лікуванням шкірних та венеричних хвороб займалися лікарі-терапевти і хірурги, тому деякі лекції із цієї дисципліни читали на різних кафедрах. У Києві 1863 р. вперше на теренах Російської імперії відкрито університетську клініку надшкірних хвороб при військовому шпиталі, яку очолив доктор медицини, доцент кафедри спеціальної терапії Л. К. Горещкий. Йому також було доручено читати як окрему дисципліну – хвороби шкіри та сифіліс для студентів медичного факультету. І лише за новим Статутом в 1884 р. було відкрито кафедру шкірних та

сифілітичних хвороб медичного факультету Університету Святого Володимира, яку впродовж 1884–1897 рр. очолював проф. М. І. Стуковенков. 1886 р. за його ініціативи у Київському військовому шпиталі відкрито клінічне відділення надшкірних, сифілітичних та венеричних хвороб, що значно розширило можливості лікування цих досить поширених на той час хвороб. Кількість ліжок у ньому досягла 120. Це була зразкова, добре оснащена клініка з діагностичною та гістологічною лабораторіями, муляжними експонатами патології шкіри, які допомагали студентам і лікарям вивчати різні, навіть рідкісні патології шкіри. У жовтні 1887 р. М. І. Стуковенкова затверджено ординарним професором Університету Святого Володимира. Його кредо в роботі: "Дерматология, как и остальные отрасли практической медицины, должна пользоваться всеми средствами, даваемыми нам наукой, для исследования не только кожи и её патологических процессов, но и всего человека, и этим путём раскрывать внутреннюю связь организма с дерматозами, а следовательно и причину развития последних". Особливу увагу він надавав дослідженню стану нервової системи хворих. Він першим діагностував і описав множинну геморагічну саркому Капоші, грибоподібний мікоз, стрічкоподібну пухирчатку й інші хвороби, обґрунтував терапевтичні дози ртутних лікарських препаратів при терапії сифілітичної інфекції. М. І. Стуковенков основоположник знаменитої київської школи дерматологів, успіхи якої відомі на весь світ. Після М. І. Стуковенкова короткочасно (1897–1898 рр.) кафедру шкірних і венеричних хвороб очолював проф. І. Ф. Зеленева, який видавав власним коштом "Российский журнал кожных и венерических болезней" (1900–1916 рр.). У період 1898–1916 рр. кафедру очолював

проф. С. П. Томашевський, який продовжив вивчення проблем етіології, патогенезу та лікування сифілісу. Він був одним з організаторів жіночого медичного відділу при Вищих жіночих курсах у Києві (1907 р.), який 1913 р. перетворено на Жіночий медичний інститут, який за сумісництвом він і очолював. 1900 р. С. П. Томашевський заснував Київське наукове товариство дерматовенерологів, керував його роботою до 1916 р., був почесним членом Петербурзького, Паризького та Віденського товариств дерматовенерологів [26].

Серед учнів проф. С. П. Томашевського був випускник медичного факультету (1916 р.) М. О. Булгаков. У роки навчання студент Булгаков проводив лабораторні дослідження, глибоко вивчав хірургію та дерматовенерологію. Після закінчення університету М. О. Булгаков працював у госпіталях на фронтах Першої світової війни, пізніше практикував як лікар-дерматовенеролог. Упродовж 1917–1919 рр. кафедру очолював проф. В. І. Теремінський, який вивчав гістопатологію шкіри й їхтіоз, удосконалював клінічну діагностику сифілісу.

Отже, провідні галузі клінічної медицини – хірургія та терапія в Університеті Святого Володимира набули значного розвитку, а його вчені своїми досліджен-

нями зробили вагомий внесок у скарбницю вітчизняної медицини.

Згідно зі Статутом Університету Святого Володимира 1835 р. на медичному факультеті була відкрита кафедра державного лікарства, де викладали такі дисципліни: судова медицина, медична поліція з гігієною, лікарське законодавство, тобто устрій лікарського управління в державі, а також відомості про цивільну службу і правознавство в обсязі, необхідному для лікаря, ветеринарна поліція з епізоотичними хворобами, яку в різний час очолювали завідувачі – І. Ф. Леонов (1842–1853 рр.), Ф. Ф. Мерінг (1853–1857 рр.), Ф. Ф. Ергардт (1857–1889 рр.), М. А. Оболенський (1889–1913 рр.), В. А. Таранухін (1914–1917 рр.). Професор І. Ф. Леонов уперше запровадив судово-медичний розтин трупів тих осіб, які померли насильницькою смертю, чим започаткував судово-медичну експертизу в Києві. З 1853 до 1857 р. кафедру очолював проф. Ф. Ф. Мерінг, який займався проблемами гігієни, терапії і викладав курс історії медицини. Курс судової медицини читав ад'юнкт кафедри Ф. Ф. Ергардт, пізніше – ординарний професор цієї кафедри (1860 р.), який приклав багато зусиль для становлення кафедри державного медицинознавства, а потім і кафедри судової медицини.

І. Ф. Леонов

Ф. Ф. Ергардт

М. О. Оболенський

В. А. Таранухін

1862 р. він водночас очолює судово-медичне відділення та відділення для душевнохворих шпиталю, де проводилися практичні заняття для студентів упродовж кількох років. Ф. Ф. Ергардт мав репутацію знаного експерта й ерудованого вченого. Прекрасний організатор проф. Ф. Ф. Ергардт тричі був деканом медичного факультету (1865–1868 рр.; 1875–1883 рр.; 1887–1890 рр.). Під час його завідування відбувся поділ кафедри на дві самостійні: судової медицини з епізоотичними хворобами та ветеринарною поліцією, яку очолював проф. Ергардт, та кафедру гігієни, медичної поліції, медичної географії та статистики. Його наступником став проф. М. О. Оболенський, який очолював кафедру до 1913 р., а впродовж 1902–1913 рр. водночас був деканом медичного факультету.

З метою супроводити лекції демонстрацією конкретних судово-медичних експертиз він організував судово-медичний музей, відкрив секційну залу, хімічну та фотографічну лабораторії. Написав "Пособие при судебно-медицинском исследовании трупа и при исследовании вещественных доказательств", що стало практичним путівником для широкого кола лікарів. 1914 р. на кафедру судової медицини екстраординарним професором був призначений В. А. Таранухін, випускник медичного факультету (1899 р.), який викладав судову медицину з психопатологією та токсикологією. Його наукові інтереси – патогенез, імунологія, лікування і профілактика інфекційних хвороб. Оскільки за Статутом викладачі із судової

медицини були відсторонені від практичної експертизи, то судова медицина – дисципліна суто практична – була власне теоретичним предметом не лише в Університеті Святого Володимира, а й у всіх університетах царської Росії. Та незважаючи на це, названі вище судові медики університету збагатили науку багатьма видатними досягненнями в галузі судової травматології, токсикології, учення про речові докази тощо.

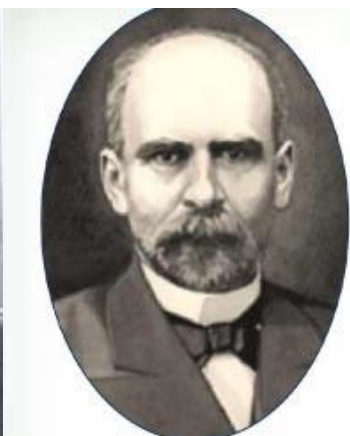
Перші дослідження в галузі хімії живого в Університеті Святого Володимира започаткував переведений із Віленської медико-хірургічної академії професор кафедри хімії Г. М. Фонберг, який багато уваги приділяв вивченню якості вод київських колодязів і ставків. Та лише з відкриттям медичного факультету згідно зі статутом 1863 р. було засновано самостійну кафедру медичної хімії та фізики, де після захисту докторської дисертації "О прохождении белых кровяных шариков сквозь коллоидные оболочки" в Санкт-Петербурзькій медико-хірургічній академії працював О. С. Шкляревський, – спочатку приват-доцентом, а з 1877 р. – ординарним професором. Лекції з патологічної хімії читав професор кафедри анатомії М. І. Козлов. Пізніше, за Статутом 1884 р. було відкрито першу кафедру медичної хімії з лабораторією для наукових біохімічних досліджень. Очолювали вказану кафедру завідувачі: О. О. Шеффер, В. Ф. Кистяковський, О. А. Садовень, А. Г. Ракочі.

В. Ф. Кистяковський

О. А. Садовень

А. Г. Ракочі

Викладання біохімії на той час зводилося переважно до вивчення хімічного складу сечі й інших фізіологічних рідин. Наукова робота кафедри за керівництва О. О. Шеффера – хімія крові, біохімія травлення та властивості білків. О. О. Шеффер видав підручник "Фізіологічна хімія" (1882 р.). Дослідження в галузі біохімії перетравлення їжі були продовжені у 1886–1889 рр. вже під керівництвом В. Ф. Кистяковського. Було проведено глибокі дослідження особливостей білкового обміну, механізмів перетворення білірубину й обміну глікогену. Наступні 1889–1919 рр. завідувачем кафедри медичної хімії був проф. О. А. Садовень, який читав курс лекцій із медичної хімії. У 1914–1919 рр. був деканом медичного факультету, а в 1917–1918 рр. обирався ректором університету. Упродовж 1919–1920 рр. керівництво кафедрою медичної хімії здійснював його учень – проф. А. Г. Ракочі, який уперше видав практичний посібник із фізіологічної та патологічної хімії, досліджував питання єдності ферментів пепсину і хімосину. 1920 р. через відокремлення медичного факультету від університету кафедра медичної хімії припинила своє існування.

Становлення фізіологічних досліджень в Університеті Святого Володимира також пов'язане з організацією медичного факультету. Першу кафедру фізіології здорової людини 1841 р. очолив ординарний професор

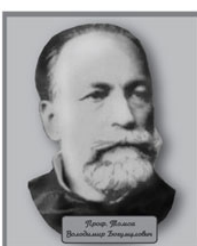
Е. Е. Мірам, анатом за фахом, який до цього працював на кафедрі анатомії у Віленській медико-хірургічній академії. Тому для стажування з фізіології його командировали до знаних наукових установ Німеччини, Англії і Франції. Після повернення впродовж 1842–1862 рр. він керував цією кафедрою. Е. Е. Мірам уперше запровадив у викладання фізіології проведення експериментальних досліджень на лабораторних заняттях, уперше організував фізіологічну лабораторію та віварій, поповнив колекцію порівняльно-анатомічного кабінету. Також проф. Е. Е. Мірам займався лікувальною практикою, завідував холерними лікарнями у Києві, брав активну участь у боротьбі з тифом та іншими захворюваннями. В 1854–1862 рр. був деканом факультету. Короткочасно (1862–1865 рр.) за сумісництвом кафедру очолював О. П. Вальтер, теж анатом за фахом, але його завжди приваблювала фізіологія. Загальне визнання знайшли його роботи про судинозвужувальний вплив симпатичних нервів, теплоутворення у тварин, вплив підвищення і зниження температури тіла на стан організму. Зауважимо, що започатковане Е. Е. Мірамом та О. П. Вальтером тісне поєднання анатомії та фізіології збереглося донині. Упродовж 1865–1884 рр. роботою кафедри керував проф. В. Б. Томса – випускник Празького університету.

Е. Е. Мірам

О. П. Вальтер

В. Б. Томса

С. І. Чир'єв

В. Ю. Чаговець

Видатні фізіологи університету другої половини XIX – першої половини XX ст.

Він розширив фізіологічну лабораторію, перевівши її з анатомічного театру до головного корпусу, обладнав її двома лабораторіями – фізіології та біохімії, відкрив наукову бібліотеку. Тематика його досліджень – функції травної, кровоносної та нервової систем, фізіологія лімфатичних судин окремих органів, лімфоутворення тощо. За його керівництва захистили докторські дисертації В. А. Субботін ("Матеріали для фізіології жирової тканини"), 1869 р.; В. Кистяковський ("Матеріали для фізіології травлення і засвоєння білкових речовин"), 1873 р., та ін. В 1881 р. В. Б. Томса видав

підручник із фізіології, який відобразив його найновіші на той час наукові висновки.

1884 р. В. Б. Томса повернувся до Празького університету, а кафедру очолив С. І. Чир'єв, учень І. М. Сеченова. Як і його вчитель, він виявив значний інтерес до вивчення фізіології і морфології нервової системи, зокрема електрофізіології нервів і м'язів, чим започаткував електрофізіологічні дослідження в Університеті Святого Володимира. С. І. Чир'єв оснастив фізіологічну лабораторію електрофізіологічними обладнаннями, зокрема, дзеркальними гальванометрами, сконструював капіля-

ний електрометр для фізіологічних досліджень із фотографічною реєстрацією показів електрометра, які на той час оцінювалися на рівні найвищого класу. Він описав чутливі нервові закінчення, першим висловив думку про анатомічний субстрат вищих психічних процесів. Його підручник "Фізіологія людини", перша частина якого присвячена фізиці, а друга – фізіології, витримав кілька видань. Як практикуючий лікар працював клінічним професором при Київському військовому шпиталі. 1919 р. Міністерством народної освіти С. І. Чир'єву присвоєно звання заслуженого професора.

Упродовж 1910–1919 рр. роботою кафедри керував В. Ю. Чаговець, який уже мав світову славу завдяки власній теорії проіонної природи механізмів походження біоелектричних потенціалів у тканинах і конденсаторній теорії електричного подразнення живих тканин. Він мав неабиякий конструкторський талант і у фізіологічній лабораторії завжди велась конструкторська робота зі створення нових приладів. Ним було придбано струнний гальванометр, кімограф, електричні вимірювальні апарати, оптичні прилади – найсучасніші на той час. Він по праву став основоположником сучасної електрофізіології.

Фізіологічний напрямок частково розвивався і на кафедрі фармакології. Така кафедра була заснована 1841 р. під дещо іншою назвою: "Врачебное вещество-словие с рецептурой" і об'єднувалася з кафедрою загальної терапії (перший завідувач – проф. М. І. Козлов). М. І. Козлов читав курс фармакології з рецептурою, досліджував деякі питання загальної фармакології. 1843 р. на посаду екстраординарного професора кафедри був зарахований В. В. Беккер, який 1845 р. зайняв посаду ординарного професора з фармакології та загальної терапії, яку займав до 1859 р. За його керівництва були розроблені навчальні програми із загальної терапії, фармакології і рецептури, продовжувалися дослідження зі спеціальної фармакології, започатковані М. І. Козловим. В 1859–1861 рр. кафедру очолював О. П. Вальтер, потім (1861–1865 рр.) проф. О. О. Шеффер. З 1865 до 1868 р. кафедру очолював К. Г. Гейбель. Наукові інтереси якого – дослідження фармакокінетики лікарських засобів, розподілу свинцю, йоду й інших речовин в організмі. Та особливо вагомий внесок у розвиток фармакології вніс випускник медичного факультету (1858 р.) В. І. Дибковський, який 1868 р. зайняв посаду професора кафедри фармакології і загальної терапії Університету Святого Володимира. Результати його досліджень, покладені в основу його докторської дисертації "Фізіологічне дослідження отрут, що специфічно діють на серце" (1861 р.), започаткували основи експериментально-фізіологічного напрямку у фармакології. За його ініціативи, на кафедрі значно інтенсифікувалася наукова і методична робота. Він підготував підручник із загальної та спеціальної фармакології (чотири видання), уперше друком вийшло 1871 р., з великим натхненням читав лекції українською мовою. У підручнику вперше наведено класифікацію ліків, обґрунтовано залежність їхнього впливу від їх фізико-хімічних властивостей та стану організму хворого, обґрунтовано закономірності взаємодії ліків і організму. Дано характеристику різного типу мінеральних вод і рекомендації щодо їхнього застосування для лікування певних хвороб.

З 1871 р. короткочасно професором та завідувачем кафедри був П. П. Суцанський, який дещо доповнив і видав "Руководство к фармакологии", (2-ге і 3-тє вид., Київ, 1873, 1878), підготовлене його попередником із кафедри, проф. В. І. Дибковським. Значно пізніше відомий професор фармакології В. О. Підвисоцький (Казанський університет) у 1885–1889 рр. здійснив 4-те ви-

дання "Лекцій з фармакології" професора В. І. Дибковського. Після від'їзду П. П. Суцанського до Москви кафедрою фармакології знову завідує з 1876 по 1897 р. проф. К. Г. Гейбель, а з 1898 р. її очолює проф. Ю. П. Лауденбах – випускник Університету Святого Володимира 1889 р. Він 1894 р. захистив докторську дисертацію "Кровотворна діяльність селезінки", в якій обґрунтував роль селезінки у процесі кровотворення, висвітлив якісні й кількісні зміни складових крові після її екстирпації. За його керівництва на кафедрі широко проводилися дослідження багатьох проблем гематології, фізіології та фармакології серцево-судинної системи, механізмів дії кардіотонічних засобів, впливу токсинів на кров і внутрішні органи. Ю. П. Лауденбах зробив вагомий внесок у розроблення теорії гемоцитопоезу, а також продовжував розроблення питань загальної фармакології. 1908 р. Ю. П. Лауденбах очолює кафедру фізіології.

З 1909 р. по 1922 р. кафедрою фармакології завідував А. А. Тржецевський. 1899 р. він захистив докторську дисертацію "Про вплив соляної кислоти на процеси гниття в кишечнику". За керівництва проф. А. А. Тржецевського на кафедрі продовжувалися оригінальні дослідження із загальної і спеціальної фармакології.

Великий вклад у розвиток теоретичної медицини вніс проф. Н. А. Тржаска-Хржонцевський, завідувач кафедри патологічної фізіології (1868–1888 рр.) – один із засновників гістофізіології та санітарної освіти населення в Російській імперії. Упродовж 1861–1864 рр. працював у провідних німецьких лабораторіях, був учнем Рудольфа Вірхова, у лабораторії якого оволодів найкращими на той час методами гістологічних досліджень. 1859 р. захистив докторську дисертацію щодо будови надниркових залоз (*De glandulis suprarenalibus ratione histologica perbustratis*). Функція цих залоз була невідома світовій науці і Н. А. Хржонцевський став першим у вивченні ендокринної системи в Російській імперії. Також уперше у світі довів наявність епітелію в альвеолах легень, розробив метод фізіологічної ін'єкції для забарвлення живих клітин і тканин. Дослідив анатомію та гістологію легневих альвеол, будову нирок, печінки, жовчних проток, кров'яних і лімфатичних судин. Зробив внесок у вивчення причин інфаркту і впливу порушення кровопостачання нирок на виділення сечі. Досліджував іннервацію і кровоносні судини внутрішніх органів. Професору Н. А. Хржонцевському довелося практично самостійно вести і наукову, і педагогічну роботу, оскільки кафедра складалася із самого професора та лаборанта-прибиральника. Тому саме його студенти виконували наукові дослідження з вивчення іннервації печінки, лімфатичної системи, кровообігу в нирках, чим було започатковано новий напрям у науці – експериментальна гістофізіологія. 1875 р. біля анатомічного театру побудовано окрему будівлю, де розмістилися лабораторії загальної патології й гістології. Деякі студентські роботи виконувалися одразу в обох лабораторіях, оскільки професори Н. А. Хржонцевський і П. І. Перемежко підтримували добрі особисті стосунки та мали спільні наукові інтереси.

У лабораторії проф. Н. А. Хржонцевського виконувалися також експериментально-патологічні дослідження. З 1869 до 1872 р. Н. А. Хржонцевський був деканом медичного факультету. У цей час він став засновником першої в Києві лікарні для хворих, що приходять із поліклініки, організував уперше у світі популярні лекції з медицини для населення. Професор Н. А. Тржаска-Хржонцевський, як і його сучасники О. П. Вальтер, В. О. Беєв, Г. М. Мінх, П. І. Перемежко, великого значення надавав профілактиці хвороб, що

завжди пропагував у науковій, педагогічній і громадській роботі. Зазначимо, що керівництво університету було невдоволене його активною позицією щодо студентів із бідних верств населення. Яскравим прикладом ставлення адміністрації до Н. А. Хржонцевського була негативна реакція на висунення ним Сергія Боткіна у почесні професори Київського університету 1884 р. На нього писали доноси в органи влади, наприклад, про те, що "Хржонцевський все літо на дачі ходив у малоросійській сорочці, оточений студентами, і це робить поведінку його незадовільною і шкідливою". Скінчилося це тим, що за 7 місяців до заслуженої 25-річної працею пенсії у травні 1888 р. його звільнили з університету. Це викликало обурення серед університетської професури, після чого ректор звернувся до Міністерства освіти і спеціальним дозволом імператора Н. А. Хржонцевському все ж було призначено повну пенсію. Аж до травня 1891 р. Н. А. Хржонцевський, якому належить значний внесок у гістологію, гістофізіологію, патологічну фізіологію, намагався повернутися до Університету, проте йому було відмовлено у читанні лекцій.

Світового визнання набули роботи послідовника Н. А. Хржонцевського, випускника медичного факультету (1884 р.) В. В. Підвисоцького. 1886 р. він захистив докторську дисертацію "Відродження тканин печінки" в лабораторії проф. Ернста Циглера (Тюбінген, Німеччина), а в 1885–1887 рр. як бактеріолог працював в Інституті Л. Пастера (Париж).

Упродовж 1887–1900 рр. В. В. Підвисоцький завідував кафедрою загальної й експериментальної патології медичного факультету Університету Святого Володимира. Його наукові дослідження присвячено регенерації печінки, слинних залоз, нирок та каріокінезу, а також патології клітини і тканини, зокрема некробіозу та регенерації, некрофагії тощо. В. В. Підвисоцький вивчав

захисні функції організму людини, вплив на нього збудників хвороб, патології мікроорганізмів. Серед його учнів були О. Богомолець, Д. Заболотний. Разом із ними вчений вивчав регенеративну здатність шлунка, нирок, мейбомієвих і слинних залоз. 1888 р. за його керівництва О. Маньківський уперше отримав адреналін, назвавши його наднирковим стимуліном. Професор В. В. Підвисоцький був одним з ініціаторів ендокринологічних досліджень: вивчав розвиток граафових пухирців яєчника, діяльність надниркових залоз. Він вивчав захисні функції організму людини, вплив на нього збудників хвороб, патології мікроорганізмів. Результатом цих досліджень стала фундаментальна монографія "Основи загальної та експериментальної патології. Керівництво до вивчення хворої людини" (1891 р.), яка витримала понад 20 видань і перекладена на 17 іноземних мов. 1890 р. В. В. Підвисоцький очолив заклади Червоного Хреста у Києві, брав участь у боротьбі з епідемією холери в 1891 р. З 1895 по 1902 р. видавав щомісячний журнал "Русский архив патологии, клинической медицины и бактериологии", в якому співпрацювали І. Мечников, В. Високович, М. Філатов. Він був найвидатнішим дослідником не тільки в галузі експериментальної патології та фізіології, але і в бактеріології. Вагоме місце в розвитку вітчизняної медичної науки й освіти належить проф. П. І. Перемежко, який був запрошений на посаду екстраординарного професора Університету Святого Володимира 1868 р. З 1870 р. він завідувач кафедри гістології, ембріології і порівняльної анатомії, у 1872–1875 став деканом медичного факультету. З 1865 р. П. І. Перемежко пройшов стажування за кордоном, де відвідав шість лабораторій у Європі. Під час закордонного відрядження він дослідив мікроскопічну будову щитоподібної залози, описав іннервацію залози, будову фолікулів, їхнє зростання у ході розвитку тварин.

П. І. Перемежко

Наукові дослідження П. І. Перемежко присвячено вивченню будови і регенерації скелетних м'язів, клітинної структури гіпофіза, будови залоз внутрішньої секреції, каріокінезу ("Про поділ тваринних клітин", 1878; "Поділ клітинних ядер", 1881) принесли йому світову славу. Він написав декілька розділів ("Вчення про клітину", "Тканина епітелію", "Система сечових органів"), частину "Системи статевих органів" у підручнику "Основи до вивчення мікроскопічної анатомії людини і тварин" (1888 р.). Гістологічними дослідженнями на медичному факультеті та в Університеті Святого Володимира займалися також учені кафедр анатомії, фізіології, загальної патології й інших (Н. А. Хржонцевський, В. В. Підвисоцький, О. О. Ковалевський, О. М. Северцев, І. І. Шмальгаузен).

Наприкінці XIX ст. через бурхливий розвиток бактеріології на медичному факультеті інтенсивно проводи-

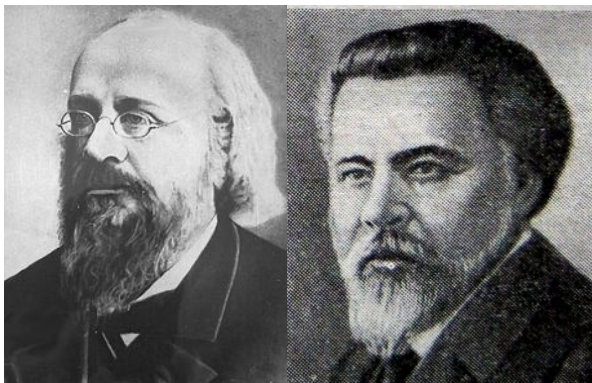
лися дослідження етіології і патогенезу інфекційних захворювань. Одним із найвидатніших дослідників у цій галузі став професор кафедри патологічної анатомії Г. М. Мінх (1876–1895 рр.). 1869 р. захистив докторську дисертацію "К учению о развитии ложных оболочек на серозных поверхностях", яка була опублікована німецькою мовою 1870 р. в роботі Rindfleisch'a "Lehrbuch der pathol. Gevebelehre". Величезну наукову цінність мають його роботи з патогенезу й епідеміології тифу, чуми, прокази, сибірки. Вивчаючи сибірку, Г. М. Мінх уперше відкрив її кишкову форму, у 1863–1865 рр. установив, що кишкова й легенева форми сибірки мають єдине походження. Він був учасником багатьох експедицій у місця розповсюдження прокази, результатом яких стала його фундаментальна праця "Lepa arabica на юге России" (1883–1884 рр.). Сміливий експериментатор-новатор провів на собі дослід із зараження кров'ю хво-

рого на поворотний тиф, чим довів заразність крові цих хворих і можливість передачі хвороби через кровосисних комах. Більшість його наукових праць перекладено іноземними мовами, завдяки чому Г. М. Мінх став широко відомим серед зарубіжних учених.

Наступником Г. М. Мінха став В. К. Високович, якого 27 липня 1895 р., після 18-річної плідної наукової, викладацької і прозекторської діяльності в Харківському університеті "Височайшим приказом по гражданскому ведомству" було призначено на посаду ординарного професора Університету Святого Володимира. У Києві проф. В. К. Високович очолив кафедру патологічної анатомії – Патологоанатомічний інститут (заснований за ініціативи проф. Г. М. Мінха 1887 р.), і насамперед він продовжив науково-творчі зв'язки київської кафедри патологічної анатомії – Патологоанатомічного інституту Університету Святого Володимира з Патологоанатомічними інститутами університетів Німеччини за часів проф. Ю. І. Мазона і проф. Г. М. Мінха. 1897 р. були встановлені й підтримувані до 1912 р. зв'язки із Патологоанатомічним інститутом Felix Marschand'a (Лейпціг) і Патологоанатомічним інститутом Hans Chiari (німецький університет у Празі). До його наукових відкриттів належать: фагоцитарна здатність бактеріальних інфекцій ендотеліальних клітин, кров'яних судин і блукаючих клітин сполучної тканини при бактеріальних інфекціях, збільшення кількості лейкоцитів у крові під впливом бактеріальних токсинів, значення регіонарних лімфатичних вузлів у патогенезі, імунітет як реакція всього організму і його нервової системи, непрохідність бактерій для бактерій, що принесли світову славу як загальновищого вченого в галузі патології, бактеріології й епідеміології. Він розробив учення про ретикуло-ендотеліальну систему (нині її називають системою мононуклеарних фагоцитів), удосконалив методи імуні-

зації проти чуми, сибірки, правця, черевного тифу. 1897 р. В. К. Високович очолив експедицію в Бомбей для боротьби з епідемією чуми в Індії, куди входив один із кращих у світі знавець епідеміології чуми, випускник медичного факультету Д. К. Заболотний. Загальновідомою самовідданою боротьбою В. В. Високовича та Д. К. Заболотного наприкінці XIX – на початку XX ст. з епідеміями холери та чуми на території Росії і за її межами – в Індії, Монголії, Месопотамії, Португалії, Марокко, Китаї та Маньчжурії. Зазначимо, що в 1847–1849 рр. безпосередню участь у боротьбі з епідеміями холери в Києві брали професори: О. П. Вальтер, Ф. С. Цицурін, Х. Я. Гюббенет. 1856 р. для боротьби з епідемією тифу на позиції, де велися воєнні дії, виїжджали професори Ф. Ф. Мерінг та С. П. Алфер'єв. Для подолання епідемії чуми та прокази на південь Росії, в Астраханську губернію, в Персію, Єгипет і Палестину виїжджав проф. Г. М. Мінх. У 1877–1878 рр. у боротьбі з епідемією висипного тифу в Києві загинули професори В. Т. Покровський та М. С. Афанасьєв. 1908 р. В. К. Високович створив кафедру патологічної анатомії Жіночого медичного інституту й очолював її до 1911 р., водночас очолюючи 1910 р. Київський бактеріологічний інститут (нині – Інститут епідеміології та інфекційних хвороб імені Л. В. Громашевського НАМН України).

З 1913 до 1920 р. вказану кафедру очолював проф. В. М. Константинович – учень В. К. Високовича. Він захистив докторську дисертацію "К вопросу о жировом перерождении. Физиологическое отложение жира в организме различных позвоночных животных" (1903 р.). В. М. Константинович значну увагу надавав викладанню патологічної анатомії, науковим дослідженням патогенезу та патологічної анатомії дистрофій, запаленням, туберкульозу і риносклеромії.

Н. А. Тржаска–Хржонцевський

В. В. Підвисоцький

Г. М. Мінх

В. К. Високович

В. М. Константинович

Надзвичайно складні часи пережив Університет Святого Володимира в часи Першої світової війни й революційних подій 1917 р. Восени 1915 р. університет (за винятком медичного факультету – викладачі і студенти, якого надавали допомогу пораненим бійцям) був евакуйований до Саратова і повернувся до Києва вже восени 1916 р. Цей переїзд завдав багатьох збитків лабораторіям, науковому обладнанню та й усьому колективу університету. Особливо гостра класова боротьба розгорнулася після революційних подій 1917 р., у часи Української Народної Республіки, Гетьманату, Директорії (1917–1919 рр.) та в період німецької, денікінської, більшовицької окупації. За часів УНР було відкрито Київський народний університет, що працював в стінах Університету Святого Володимира у другу зміну. У період існування Української держави за гетьмана П. Скоропадського Університет Святого Володимира набув офіційного статусу російського університету Києва. Поряд із ним, у липні 1918 р. створено Київський український державний університет. Як зазначено вище, жінки не мали права навчатися в університетах Російської імперії до 1917 р., тому за ініціативи професорів медичного факультету Університету Святого Володимира ще 1907 р. було відкрито медичне відділення на Вищих жіночих курсах, яке 1915 р. перетворено на окремий Жіночий медичний інститут.

Отже, в 1917–1919 рр. у Києві існувало три вищі медичні заклади: медичний факультет Університету Святого Володимира, медичний факультет Київського українського державного університету, створений у серпні 1918 р. гетьманом П. Скоропадським та Київський

жіночий медичний інститут. У лютому 1919 р. більшовики зайняли Київ. Університет Святого Володимира та Київський український державний університет було об'єднано в одну установу – Київський університет. Об'єднано й обидва медичні факультети, але збережено викладання українською та російською мовами відповідно.

В університетах скасовувалися всі, так звані, "буржуазні пережитки", а самі вони втратили будь-яку автономію: було ліквідовано керівництво університетів (ректори, проректори), замість них вводилась посада комісара навчального закладу. Крім цього, відмінялися всі вчені ступені та звання. Проте навіть у такому вкрай обмеженому вигляді університети, на думку керівників Наркомату освіти УРСР, не мали права на існування. Вони були оголошені "буржуазними" центрами, і внаслідок цих реформ у 1920 р. Київський університет (поряд з іншими університетами України) розформовано. У березні 1920 р. за наказом № 111 Київської губнаросвіти в Києві створено Інститут охорони здоров'я, до складу якого ввійшли медичний факультет університету та Жіночий медичний інститут. Та вже в січні 1921 р. його перейменували на Київську державну медичну академію, а у грудні – академію знову перейменували на Київський медичний інститут, який проіснував до 1992 р. Отже, медичний факультет Імператорського університету Святого Володимира проіснував з 1841 до 1920 р. і був одним з основних центрів підготовки лікарів у Російській імперії, а також осередком наукових досліджень у галузі медицини та біології [27, 28].

Університет Святого Володимира (1919 р.)

Весна 1920 р. стала останньою в історії Університету Святого Володимира. За розпорядженням Наркомосвіти УРСР № 38 від 23 липня 1920 р. на базі університету, ліквідованого цим же розпорядженням створено Вищий інститут народної освіти імені Драгоманова (ВІНО), який з 1926 р. також називався Київський інститут народної освіти (КІНО). У ньому функціонував шкільний факультет, що мав відділ природничих наук із підвідділом органічної природи й циклами: ботанічним, зоологічним та антропологічним.

Зазначимо, що в поліпшенні якості роботи вищої школи в тодішній УРСР вагомою стала Постанова ЦВК СРСР від 19 вересня 1932 р. та РНК СРСР від 11 жовтня 1932 р. "Про учбові програми і режим у вищій школі і технікумах". Для її виконання було розпочато роботу щодо підвищення рівня теоретичної і практичної фахової підготовки випускників вузів. Та найважливішим був той факт, що Постанова передбачала відтворення університетів в Україні.

Згідно з указаною Постановою колегія Наркомосвіти УРСР ухвалила з вересня 1933 р. відкрити в Києві на базі Інституту професійної освіти та Фізико-хіміко-математичного інституту Київський державний університет у складі 6 факультетів, серед яких був і біологічний (природничий). У радянський час після ліквідації Київського університету до складу створеного натомість Київського інституту народної освіти ввійшли і кафедри біологічного профілю. Незважаючи на майже 15-річні "КІНО-поневірвання", усі вони вижили й дочекалися часів свого відновлення в 1933 р. [28].

Медичний факультет був відокремленим на біологічному факультеті, але це не завадило вченим-

біологам продовжити фундаментальні наукові дослідження в галузі здоров'я людини [29]. Так, у період реформування вищої освіти в УРСР кафедра фізіології людини, очолювана В. В. Радзимовською, функціонувала у ВІНО на факультеті профосвіти. Після відновлення університету з 1933 р. цю кафедру впродовж наступних 30 років очолював А. І. Ємченко, який з 1921 р. працював на різних посадах на вказаній кафедрі.

Після А. І. Ємченка кафедру фізіології людини і тварин очолювали П. Д. Харченко (1964–1973 рр.), П. Г. Богач (1973–1979 рр.), В. Д. Сокур (1979–1985 рр.), В. О. Цибенко (1985–1993 рр.), Г. М. Чайченко (1993–1999), М. Ю. Макачук (1999–2018 рр.).

П. Д. Харченко

П. Г. Богач

В. Д. Сокур

В. О. Цибенко

Г. М. Чайченко

М. Ю. Макачук

Оскільки стара фізіологічна лабораторія університету на чолі з академіком В. Ю. Чаговцем у ході його реорганізації перейшла до новоствореного інституту, А. І. Ємченку довелося організовувати нову фізіологічну лабораторію з нуля. Ним підготовлено й видано українською мовою тритомний посібник "Лабораторна фізіологічна хімія". На той час учні кафедри вели дослідження за такими основними напрямками: фізіологія серцевого м'язу, дослідження його фізико-хімічних властивостей; фізіологія слинних залоз і травної системи взагалі, електрофізіологія, вища нервова діяльність. Упродовж 1945–1956 рр. професором кафедри був майбутній академік АН УРСР (1957 р.) Д. С. Воронцов, який вивчав природу і внутрішні механізми збудження й гальмування, електричні сигнали у корі великих півкуль мозку з використанням електрофізіологічних методів дослідження. Разом із ним дослідження проводили випускники цієї кафедри, також майбутні академіки П. Г. Костюк (1969 р.) та В. І. Скок. (1979 р.). У пе-

редвоєнний час на кафедру прийшли майбутні корифеї в галузі фізіології людини П. Г. Богач та П. Д. Харченко. 1939 р. на кафедрі почав роботу П. Г. Богач, який за дорученням проф. А. І. Ємченка досліджував хімічні складові слини при рефлекторному слиновиділенні. П. Д. Харченко продовжив дослідження А. І. Ємченка про зміни діяльності серця під впливом різних іонів, характер їхнього впливу на ритм та амплітуду скорочень шлуночків і передсердь, детально проаналізував явище контрактури серця. Та основним напрямком наукових досліджень П. Д. Харченка, стала фізіологія вищої нервової діяльності. Результати його досліджень узагальнено в монографії "Запаздывающие условные рефлексы" (1960 р.). Не полишає його і давній інтерес до дослідження механізмів регуляції діяльності серцевої судинної системи. За його керівництва в 1965–1973 рр. на кафедрі фізіології успішно продовжуються дослідження ролі гіпоталамуса в регуляції діяльності серця, судинного тону, процесів утворення лімфи, лі-

мфообігу. 1970 р. на посаду доцента кафедри зараховано Г. М. Чайченка, який разом із П. Д. Харченком займався фізіологією ВНД і успішно працював у цій галузі всі наступні роки. Професор П. Д. Харченко на-

писав підручник "Фізіологія вищої нервової діяльності", багато зусиль віддав створенню нових кафедр і лабораторій (вірусології, біофізики, генетики).

Українська фізіологічна еліта Київського університету середини ХХ ст.

1973 р. П. Г. Богач переходить на посаду завідувача кафедри фізіології людини і тварин, на якій ще 1939 р. почалась його університетська біографія. На цей час П. Г. Богач був проректором університету і науковим керівником кафедри біофізики та Інституту фізіології, який очолював багато років, тому він прекрасно розумів, що обидві його кафедри й інститут є нерозривним цілим. Наукова діяльність проф. П. Г. Богача надзвичайно багатогранна і розпочалася в галузі фізіології травлення, ставши невід'ємною частиною всього його життя. Другий напрямок досліджень П. Г. Богача пов'язано з виявленням ролі гіпоталамуса, лімбічних структур і кори в регуляції вегетативних функцій. Третій напрямок – дослідження електрогенезу м'язових і секреторних клітин, біофізики м'язових скорочень – розвивався більше 15 років. Заслугою П. Г. Богача є впровадження в наукові дослідження НДІ фізіології Київського університету нового напрямку – біофізики м'язів. Упродовж 80-х рр. ХХ ст. увагу вченого зосереджено на вивченні електрогенезу м'язових і секреторних клітин і біофізиці м'язового скорочення. Безпосередньо на кафедрі фізіології П. Г. Богач поставив питання про об'єднання всього колективу навколо єдиної наукової проблеми "Гіпоталамічні механізми регуляції рівня цукру крові й участі у них печінки, травної і серцево-судинної систем", до розроблення якої було залучено майже весь колектив кафедри. 1972 р. П. Г. Богача обрано членом-кореспондентом АН УРСР, а 1978 – академіком АН УРСР. З 1978 р. він обіймав посаду академіка-секретаря відділення біохімії, фізіології та теоретичної медицини АН УРСР, а, крім того – першого проректора університету. Така зайнятість змусила П. Г. Богача передати повноваження завідувача кафедри своєму учню – доц. В. Д. Сокуру, який 1979 р. став її завідувачем. Його наукова діяльність упродовж усіх років була пов'язана з проблемами фізіології травлення й обміну речовин. 1981 р. В. Д. Сокур як завідувач кафедри стає і науковим керівником кафедральної наукової теми "До-

слідити взаємовідношення ендокринної діяльності підшлункової залози і процесів глікогенезу-глікогенолізу в печінці при подразненні гіпоталамічних структур, які регулюють рівень цукру в крові". Як викладач В. Д. Сокур багато років читав загальний курс фізіології людини і тварин та спецкурси з фізіології травлення й основ патологічної фізіології, лекції з анатомії й еволюції нервової системи для психологів, а також вів спецпрактикум з експериментальної хірургії. З 1982 р. при кафедрі існувала лабораторія фізіологічної кібернетики та психофізіології. Наукові дослідження лабораторії велися в напрямку вивчення механізмів формування і корекції психофізіологічних станів організму людини в нормі та при функціональному перенапруженні.

З 1985 р. посаду завідувача кафедри фізіології обіймав В. О. Цибенко. У науково-дослідній роботі кафедри за його керівництва виділилося два напрями: 1) фізіологія вісцеральних систем – дослідження ролі пептидних гормонів у регуляції кровопостачання, дихання і вуглеводного обміну печінки, 2) фізіологія ВНД людини – дослідження ефективності навчання студентів і школярів залежно від індивідуально-типологічних властивостей їхньої нервової системи. Упродовж 1993–1999 рр. кафедру очолював Г. М. Чайченко – член-кореспондент АПН України (відділення психології, вікової фізіології та дефектології). Він керував дослідженнями за двома темами: "Оцінка та корекція функціонального стану людини" та "Дослідження психофізіологічних механізмів розумової діяльності". Дослідження вищої нервової діяльності із часом стали основою наукової школи "Психофізіологічні основи діяльності людини", якою керує академік Академії наук вищої школи, проф. М. Ю. Макаручук – завідувач кафедри в 1999–2018 рр. У межах самої школи сформувалося два основні наукові напрями. Перший вивчає зв'язок основних властивостей нервової системи та певних психофізіологічних характеристик із розумовою працездатністю, та другий, який

зосереджує свою увагу на вивченні фізіологічних змін у діяльності основних фізіологічних систем, що супроводжують таку діяльність, та визначає ефективні засоби підвищення розумової працездатності й усунення наслідків психічного перенапруження у процесі роботи людини у критичних ситуаціях виробничої чи військової діяльності.

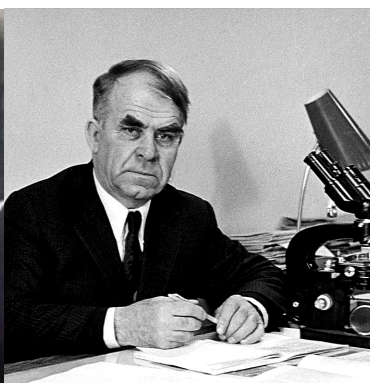
На основі проведених досліджень розроблено кілька оригінальних неінвазивних прикладних комп'ютеризованих методик оцінювання структури короточасної пам'яті людини, взаємодії півкуль головного мозку при вивченні вербальної і невербальної інформації та її емоційного навантаження, що може бути широко вико-

ристано і за прогностичного оцінювання розумової працездатності людини, і в тестуванні надійності [30].

На біологічному факультеті за активної участі професора О. А. Івакіна з 1934 р. кафедру гістології університету Святого Володимира було відновлено як кафедру анатомії, гістології й ембріології. Професор О. І. Івакін підготував кілька підручників, зокрема, перший підручник анатомії людини з елементами гістології й ембріології українською мовою. О. А. Івакін був завідувачем указаної кафедри з 1934 до 1941 р. Його наукова діяльність була присвячена питанням експериментальної морфології, анатомії, гістології і трансплантації. 1944 р. кафедру анатомії, гістології й ембріології очолив проф. Б. Г. Новиков.

О. А. Івакін

Б. Г. Новиков

В. М. Гордієнко

За його ініціативи на біологічних факультетах університетів введено нормативний курс "Біологія індивідуального розвитку" (1963 р.). Із цього часу кафедра має назву кафедри цитології, гістології та біології розвитку. 1981 р. на посаду завідувача кафедри цитології, гістології та біології розвитку обрано доктора медичних наук, лауреата Державної премії України В. М. Гордієнка. Наукові дослідження на кафедрі продовжувалися за тематикою, визначеною Б. Г. Новиковим, і були пов'язані з аналізом функціонального і морфологічного диференціювання нейросекреторної системи у різних у біологічному відношенні тварин. Надалі дослідження колективу здійснювалися і в морфології, і у фізіології. В 1990-х рр. вони ввійшли до комплексної наукової програми Київського університету "Здоров'я людини".

Уже на початок 30-х рр. все більшого значення серед біологічних наук набувала біохімія, тому постало питання про підготовку кваліфікованих кадрів за даним фахом в університеті на новоствореній кафедрі біохімії. Кафедра біохімії біологічного факультету була заснована 1934 р. Президентом Академії наук України академіком Олександром Володимировичем Палладіним, ученим зі світовим ім'ям [30, 31]. Нею він керував упродовж двох десятиліть. О. В. Палладін – засновник ряду актуальних наукових напрямків, що стали основою сучасної біохімії і молекулярної біології, теоретичної і практичної медицини. Серед них біохімія нервової діяльності (нейрохімія), м'язової діяльності, харчування, зокрема біохімія вітамінів, гіпо- та авітамінозних станів, порівняльна й еволюційна біохімія, а його роботи з вивчення особливостей обміну речовин та енергії у м'язах стали основою теорії фізичної культури та біохімії спорту.

Ще 1924 р. видано перший в СРСР "Підручник фізіологічної хімії" О. В. Палладіна, що протягом

30 років був єдиним і витримав 25 видань дев'ятьма мовами. За його керівництва на кафедрі розгортаються дослідження з біохімії головного мозку, обміну речовин у м'язах, вітамінів. О. В. Палладін заклав славетну традицію кафедри і всього біологічного факультету навчати студентів у тісній взаємодії з академічною наукою та із залученням їх до проведення широкомасштабних фундаментальних наукових досліджень. У роки Другої світової війни за керівництва О. В. Палладіна розпочато розроблення ліків, які б сприяли припиненню кровотеч та найскорішому загоюванню ран. Було розроблено новий водорозчинний аналог вітаміну К, названий вікасолем – препарат, який одразу ж став широко використовуватися в госпіталях. Успішна робота кафедри, перервана війною, була відновлена 1944 р. тимчасово у приміщенні Інституту біохімії АН УРСР, звідки була переведена до червоного корпусу університету лише 1951 р. О. В. Палладін – один із засновників міжнародного нейрохімічного товариства, товариств фізіологів, біохіміків і фармакологів України, Харківського медичного товариства, а також засновник "Українського біохімічного журналу" і міжнародних журналів "The Journal of Neuroscience", "The International Journal of Neuroscience". В 1935–1938 рр. О. В. Палладін – секретар Президії АН УРСР, в 1939–1946 був віцепрезидентом АН УРСР, в 1946–1962 рр. – Президент Академії наук УРСР.

З 1944 р. посаду професора кафедри зайняв Д. Л. Фердман – перший учень О. В. Палладіна, який дбайливо зберігав і розвивав закладені ним наукові й педагогічні традиції. Він завідував кафедрою з 1954 по 1960 р., викладав нормативні курси "Біохімія" та "Радіобіологія", а також спецкурси "Біополімери", "Біохімія м'язів", "Обмін речовин", "Історія біохімії", "Гормони", які продовжував читати до 1970 р. Зробив вагомий

внесок у розвиток біохімії м'язів, зокрема вивчав обмін фосфорних сполук та їхньої ролі у біохімічних механізмах функціонування м'язів, одним із перших в СРСР застосував у своїх експериментах радіоактивні ізотопи. Л. Д. Фердман став фундатором наукової школи, яка й нині активно працює.

З 1960 по 1973 р. кафедрою біохімії завідував Є. Ф. Сопін, який першим запровадив метод мічених атомів, модифікував методи дослідження обміну ліпідів, білків, деяких компонентів аеробного окиснення, обміну нуклеїнових кислот, фосфопротеїнів, активності ферментів за різних станів організму. На основі досліджень у галузі впливу іонізуючої радіації на обмін речовин Є. Ф. Сопін запропонував гіпотезу первинного механізму променевого ураження. 1955 р. роботи Є. Ф. Сопіна і Д. Л. Фердмана з використання мічених атомів при дослідженні обміну речовин отримали премію АН СРСР і були представлені на Міжнародній конференції з мирного використання атомної енергії в Женеві.

У різні роки на кафедрі працювали такі видатні вчені України: академики Р. В. Чаговець, В. К. Лішко, С. В. Комісаренко; професори С. Б. Серебряний, В. П. Короткоручко, О. С. Циперович, С. О. Костерін, М. Ф. Стародуб та ін. Особливо вагомий внесок у розвиток не лише кафедри, а й біологічного факультету вніс М. Є. Кучеренко – засновник школи радіаційної біохімії в Україні, який з 1973 до 2004 р. очолював кафедру біохімії. Сфера наукових інтересів М. Є. Кучеренка – дослідження процесів фосфорилування, метилювання, ацетилювання та АДФ-рибозилування різних біологічних субстратів, роль кальцію, кальмодуліну, системи циклічних нуклеотидів у функціонуванні біологічних мембран. Протягом багатьох років

вивчав механізми біологічної дії іонізуючої радіації на метаболічні процеси в теплокровних організмах. Основні наукові висновки та розробки було сформульовано в монографічних виданнях "Структура та функція біологічних мембран", "Біологічне метилювання та його модифікація на ранніх етапах променевого ураження", "Основи молекулярної радіобіології", "Радіорезистентність і регуляція метаболізму нервової тканини", "Біохімічна модель регуляції активності хроматину" та ін. 1983 р. М. Є. Кучеренко став лауреатом Палладінської премії за монографію "Біологічне метилювання і його модифікація у ранній період променевого ураження", яка була присвячена первинним механізмам розвитку порушень процесів біологічного метилювання в опроміненому організмі, передусім на ранніх етапах дії іонізуючого випромінювання, а також пошуку шляхів спрямованої дії на ці процеси. Випускник університету (1962 р.) працював асистентом, доцентом, професором, заступником декана (1965–1972 рр.) та деканом біологічного факультету (у 1977–1978 та 1987–2003 рр.), проректором з навчальної роботи (1978–1984 рр.). М. Є. Кучеренко – доктор біологічних наук, заслужений професор Київського університету, віцепрезидент Українського біохімічного товариства, дійсний член НАН України, заслужений діяч науки і техніки, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, лауреат Премії імені академіка О. В. Палладіна. За його ініціативи в науководослідних інститутах НАН України сформовано три філіали кафедри біохімії – молекулярної біології, радіобіології та біотехнології – з метою підготовки кадрів для нових і перспективних галузей біології.

О. В. Палладін

Д. Л. Фердман

Є. Ф. Сопін

М. Є. Кучеренко

Л. І. Остапченко

З 2004 до 2014 р. кафедру біохімії очолювала випускниця кафедри біохімії (1976 р.) Л. І. Остапченко. За її керівництва кафедра зберегла й розвинула славетні традиції, закладені видатними попередниками. У цей період науково-дослідна робота здійснюється за напрямком наукової програми "Здоров'я людини" і присвячена дослідженню механізмів розвитку патологічних порушень метаболізму та шляхів їх корекції із застосуванням сучасних біохімічних, фармакологічних, нанобіотехнологічних підходів. На кафедрі біохімії працює лабораторія фізико-хімічної біології, де вивчають біохімічні механізми дії іонізуючої радіації і проводять пошук препаратів, що підвищують резистентність організму до дії опромінення, всебічно досліджують системи проведення регуляторних сигналів у клітині за нормального та патологічного станів. Професор Л. І. Остапченко – академік АН ВШ Украї-

ни, заслужений діяч науки і техніки України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки та лауреат премії імені академіка О. В. Палладіна. З 2002 р. проф. Л. І. Остапченко обіймала посаду декана біологічного факультету, з 2010 – директора Навчально-наукового центру "Інститут біології", з 2016 р. і донині – директора Навчально-наукового центру "Інститут біології та медицини". З 2015 р. і донині кафедру біохімії очолює випускник кафедри біохімії, доктор біологічних наук, проф. О. М. Савчук.

1962 р. в Київському університеті вперше в тодішньому СРСР відкрито кафедру вірусології, яка розпочала підготовку спеціалістів-вірусологів. Організатором і завідувачем кафедри вірусології стала відомий вірусолог та епідеміолог, доктор медичних наук, проф. Ніна Петрівна Корнюшенко, яка керувала кафедрою протягом 1962–1978 рр. Активну участь у

створенні кафедри брали викладачі: доценти М. К. Топчій, В. Г. Байшева, О. В. Сидоренко. Наукову діяльність Н. П. Корнюшенко присвятила вивченню грипу, патогенезу і хіміотерапії інфекційних хвороб – черевного тифу, туберкульозу, дизентерії тощо. Доцент В. Г. Байшева проводила біохімічні дослідження клітин під впливом парагрипозних вірусних

інфекцій, доц. О. В. Сидоренко досліджувала гетерогенність популяції вірусу грипу, вивчала закономірності циркуляції вірусів грипу в епідемічні та міжепідемічні періоди серед домашніх тварин і в дикій природі. Доцент М. К. Топчій вивчала арбовірусні інфекції у клітинах тварин і рослин.

Завідувач кафедри вірусології Н. П. Корнюшенко зі співробітниками

Бачимо, що вже в перше десятиріччя на кафедрі проводились наукові роботи з дослідження гетерогенності популяції вірусу грипу та її ролі в епідемічному процесі.

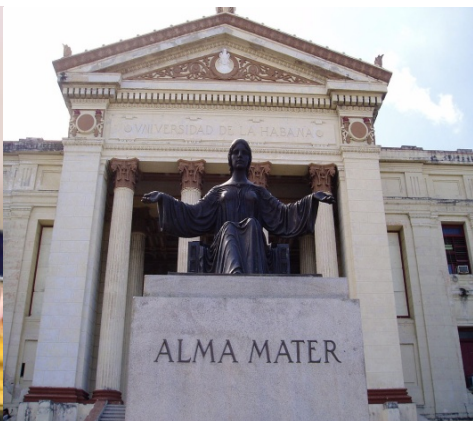
Отже, навіть цей короткий огляд є свідченням того, що в різний час із перших років заснування навчального закладу, в університеті працювали талановиті видатні вчені-біологи та медики, які своїми важливими відкриттями принесли світову славу нашому Університету [32].

Нинішні системні зміни у вітчизняній медицині потребують нової генерації якісно підготовлених лікарів [33]. Реагуючи на виклики часу та відновлюючи історичні традиції, 2011 р. за ініціати ректора Київського

національного університету імені Тараса Шевченка академіка Л. В. Губерського та директора ННЦ "Інститут біології" проф. Л. І. Остапченко прийнято рішення відновити давні традиції університету щодо навчання медицини [34]. І вже 23 лютого 2011 р. згідно з наказом № 112-32 було створено кафедру фундаментальної медицини в Навчально-науковому центрі "Інститут біології", яка стала першою кафедрою медичного спрямування у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка.

Л. В. Губерський

Л. І. Остапченко

Пізніше 2016 р. було створено "Інститут біології та медицини" у складі 16 кафедр: анатомії та патологічної фізіології, біології рослин, біомедицини, біофізики

та медичної інформатики, біохімії, вірусології, внутрішньої медицини, екології та зоології, загальної та медичної генетики, клінічної медицини, мікробіології та

імунології, мовної підготовки, фізіології людини і тварин, фундаментальної медицини, хірургії, цитології, гістології та репродуктивної медицини. Клінічними базами стали: Державна наукова установа "Науково-практичний центр профілактичної та клінічної медицини" Державного управління справами; Національний військово-медичний клінічний центр "Головний військовий клінічний госпіталь"; ДУ "Національний інститут хірургії та трансплантології імені О. О. Шалімова", "Національний інститут раку МОЗ України" та "Інститут педіатрії, акушерства і гінекології імені академіка О. М. Лук'янової" НАМН України; Державний науководослідний експертно-криміналістичний центр МВС України; Центральна поліклініка МВС України; Університетська клініка; Київська клінічна лікарня на залізничному транспорті № 1; Міська клінічна лікарня № 4; Київська міська клінічна лікарня № 8; Київська обласна клінічна лікарня № 2; ТОВ "Медична клініка "Інновація", "Медична лабораторія" та "МЛ "ДІЛА""; Патоморфологічна лабораторія "CSDHealthCare"; Приватна клініка "Verum". Так розпочався новий етап розвитку медичної науки й освіти в нашій Alma Mater...

Список використаних джерел

1. Університет Святого Володимира – Київський державний університет: генезис біологічної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка (1834–1933) / М. Мусієнко, Л. Остапченко, Н. Таран та ін. // Вісник Київ. ун-ту. Біологія. – 2014. – № 66. – С. 5–14.
2. Київський державний університет імені Т. Г. Шевченка: становлення і розвиток біологічної освіти і науки (1933–1945 рр.) / М. Мусієнко, Л. Остапченко, Н. Таран та ін. // Вісник Київ. ун-ту. Біологія. – 2015. – № 69. – С. 5–14.
3. Київський державний університет – Київський ордена Леніна державний університет імені Т. Г. Шевченка: становлення і розвиток біологічної освіти і науки (1944–1959 рр.) / М. Мусієнко, Л. Остапченко, Н. Таран та ін. // Вісник Київ. ун-ту. Біологія. – 2017. – № 73. – С. 5–17.
4. Київський державний університет – Київський ордена Леніна державний університет імені Т. Г. Шевченка: становлення і розвиток біологічної освіти і науки (1959–1988 рр.) / М. Мусієнко, Л. Остапченко, Н. Таран та ін. // Вісник Київ. ун-ту. Біологія. – 2017. – № 74. – С. 7–32.
5. Минуле і сучасне біологічної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка (1834–2014 рр.) / М. Мусієнко, Л. Батманова // Фактори експериментальної еволюції організмів. – 2014. – Т. 14. – С. 9–13.
6. Минуле в сьогоденні заради майбутнього: імператорський університет Святого Володимира – Київський національний університет імені Тараса Шевченка: генезис аграрної науки і освіти (1834–2019 рр.) / М. Мусієнко, Л. Остапченко, Н. Таран, Л. Батманова // Вісник Київ. ун-ту. Біологія. – 2019. – № 3(79). – С. 7–23.
7. Історія Імператорського університету Св. Володимира / Сост. проф. М. Ф. Владимирский-Буданов. – Т. 1: Університет Св. Володимира в царствование императора Николая Павловича – К., 1884. – 674 с.
8. Університетський Устав 1863 г. – СПб.: типография Иосафата Огрызко, 1863. – 128 с.
9. Высочайше утвержденный Устав Университета Святого Владимира. ПСЗРИ. 2-е собрание. Е. У111(1833). Ч. 1. – СПб.: типография 11 Отделения. Собст. Е. И. В. Канцелярии, 1934. – С. 790–798.
10. ЦДАЛ, ф. 733, оп. 69, спр. 111. Арк. 5–9, 1833.
11. Правила об управленіи клиник Университета Святого Владимира. – К., 1844. – С. 12.
12. Бойчак М. П. История Киевского военного госпиталя. Киевский госпиталь – учебная и научная база медицинского факультета университета Св. Владимира и Киевского медицинского института / М. П. Бойчак // Преса України. – К., 2005. – 360 с.
13. Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского университета Св. Владимира / Сост. под ред. проф. В. С. Иконникова. – К., 1884. – 36. – 816 с.
14. Грандо О. Визначні імена в історії української медицини / О. Грандо. – К.: РВА "Тріумф", 1997. – С. 157–158.
15. Народжені Україною. Меморіальний альманах. У 2-х т. – К.: ЄВРОІМДЖ, 2002. – 896 с.
16. Декани медичного факультету Університету Св. Володимира (Національного медичного університету імені О. О. Богомольця). 1841–1919: Біографічні нариси та бібліографія / В. Г. Коляденко, Я. В. Цехмістер, О. П. Яворовський, І. М. Полякова; за ред. академіка НАМН України, проф. В. Ф. Москаленка. – К.: ВД "Авіцена", 2011. – 152 с.
17. Історія Київського університету. – К.: Вид-во КДУ, 1959. – 617 с.
18. Бородулин В. И. Клиническая медицина от истоков до 20-го века / В. И. Бородулин. – М., 2015. – 504 с.
19. Poleshuk A. Professor F. F. Mering – starejsij kievskij terapevt [Professor F. F. Mehring, the oldest Kyiv therapist] / A. Poleshuk // Klinicheskaja medicina [Clinical medicine]. – Moscow. – Vol. 7, 1989. – P. 153–154.
20. Державний архів м. Києва (ДАК), фонд 16.
21. Довбонос Т. А. Михайло Микитович Лапінський. Відомі й невідомі сторінки біографії / Т. А. Довбонос // Український неврологічний журнал. – 2013. – № 3. – С. 18–23.
22. Писемский Г. Ф. Акушерско-гинекологическая клиника Императорского Университета Св. Владимира: основание, развитие, деятельность и устройство / Г. Ф. Писемский. – К., 1900. – 67 с.
23. Владимирский-Буданов М. Ф. Пятидесятилетие университета Св. Владимира / М. Ф. Владимирский-Буданов // Университетские известия. – 1884. – № 8. – С. 1–60.
24. Энциклопедический словарь Брокгауза и Эфрона. Петербург. В 86 т. Т. 82. – СПб., 1890–1907.
25. Климчук В. В. Василь Сторович Чернов – перший завідувач кафедри педіатрії університету Св. Володимира / В. В. Климчук // Клінічна медицина. – 2012. – № 1. – С. 64–67.
26. История Императорского университета Св. Владимира / Сост. проф. М. Ф. Владимирский-Буданов. – Т. 1: Университет Св. Владимира в царствование императора Николая Павловича. – К., 1884. – 674 с.
27. Розвиток науки в Київському університеті за 100 років. – К.: вид-во КДУ, 1935. – 325 с.
28. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. 1834–2004 / редкол.: В. Литвин, Д. Табачник, В. Кремень, В. Скопенко. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2004. – 183 с.
29. Маркевич О. П. Наука і наукові працівники в КДУ за 112 років його існування (1834–1946) – О. П. Маркевич // Наукові записки КДУ імені Т. Г. Шевченка. – 1946. – 5, № 1. – С. 21–42.
30. Александр Владимирович Палладин: Воспоминания современников / НАНУ. Ин-т биохимии им. А. В. Палладина: Под ред. Я. В. Белика. – К.: Наук. думка, 1995. – 171 с.
31. Патон Б. Е. История Академии наук Украинской ССР / Б. Е. Патон. – К.: Наук. думка. – 1979. – 835 с.
32. Биологи: Биографический справочник / Т. П. Бабий и др. – К.: Наук. думка, 1984. – 816 с.
33. Global Standards for Quality Improvement in Medical Education. European Specification. For Basic and Postgraduate Medical education and Continuing Professional Development / WFME/SMSE International Task Force. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.amse-med.eu/documents/EuropeanSpecifications.pdf> 9.
34. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Імена славних сучасників: довідково-біографічне видання / Авторі-упоряд.: О. Матвійчук, Н. Струк. – К.: вид-во ТОВ "Світ Успіху", 2004. – 287 с.

References

1. Musienko M. Universitet Svatogo Volodimira – Kiivs'kij derzhavnij universitet: genesis biologichnoj nauki Kiivs'kogo nacional'nogo universitetu imeni Tarasa Shevchenka (1834-1933) / Musienko M., Ostapchenko L., Taran N., Batsmanova L., Storozhenko V. // Visnik Kiivs'kogo nacional'nogo universitetu imeni Tarasa Shevchenka. Biologija. – 2014. – № 66. – С. 5–14
2. M. Musienko. Kiivs'kij derzhavnij universitet imeni T.G.Shevchenka: stanovlennja i rozvitok biologichnoj osvitu i nauki (1933-1945 rr.) / M.Musienko, L.Ostapchenko, N.Taran, L.Bacmanova, V.Storozhenko // Visnik Kiivs'kogo Nacional'nogo Universitetu imeni Tarasa Shevchenka. Biologija. – 2015. – № 69. – С. 5–14.
3. M. Musienko Kiivs'kij derzhavnij universitet – Kiivs'kij ordena Lenina derzhavnij universitet imeni T.G.Shevchenka: stanovlennja i rozvitok biologichnoj osviti i nauki (1944-1959 rr.) / Musienko M., Ostapchenko L., Taran N., Bacmanova L., Storozhenko V. // Visnik Kiivs'kogo Nacional'nogo Universitetu imeni Tarasa Shevchenka. Biologija. – 2017. – № 74. – С. 5–17.
4. M. Musienko. Kiivs'kij derzhavnij universitet – Kiivs'kij ordena Lenina derzhavnij universitet imeni T.G.Shevchenka: stanovlennja i rozvitok biologichnoj osviti i nauki (1959-1988 rr.) / M.Musienko, L. Ostapchenko, N. Taran, L. Batsmanova, V. Storozhenko // Visnik Kiivs'kogo Nacional'nogo Universitetu imeni Tarasa Shevchenka. Biologija. – 2017. – № 74. – С. 7–32.
5. Musienko M. M. Minule i suchasne biologichnoj nauki Kiivs'kogo nacional'nogo universitetu imeni Tarasa Shevchenka (1834–2014 rr.) / Musienko M.M., Batsmanova L.M. // Faktoru eksperimental'noj evolucij organizmiv. – 2014. – Т. 14. – С. 9-13.
6. Musienko M. Minule v s'ogodenni zaradi majbutn'ogo: imperators'kij universitet svjatogo Volodimira – Kiivs'kij nacional'nij universitet imeni Tarasa Shevchenka: genezis agrarnoj nauki i osviti (1834-2019 rr.) / Musienko M., Ostapchenko L., Taran N., Batsmanova L. // Visnik Kiivs'kogo nacional'nogo universitetu imeni Tarasa Shevchenka. Biologija. – 2019. – № 3(79). – С. 7–23.
7. Istoriya Imperatorskogo universiteta Sv. Vladimira / Sost.prof. M. F. Vladimirkij-Budanov. – Т.1: Universitet Sv. Vladimira v carstvovanie imperatora Nikolaja Pavlovicha – К., 1884. – 674s.
8. Universitetskij Ustav 1863 g., SPb, tipografija Iosafata Ogrizko, 1863.- 128s.

9. Vysochajshe utverzhennyj Ustav Universiteta Svjatogo Vladimira. PSZRI.2-e cobranie. E.U111(1833). Ch. 1. Spb, tip. 11 Otdelenija. Sobst. E. I. V. Kanceljarii, 1934. – s. 790-798.
10. CDIAL, f.733, op.69, spr. 111, ark. 5-9, 1833.
11. Pravila ob upravlenii kliniki Universiteta Sv. Vladimira. – Kiev, 1844. s.12.
12. M. P. Bojchak. Istorija Kievskogo voennogo gospiatalja. Kievskij gospiatal' – uchebnaja i nauchnaja baza medicinskogo fakul'teta universiteta Sv. Vladimira i Kievskogo medicinskogo instituta // Presa Ukrainu. – Kiev, 2005. – S. 360.
13. Biograficheskij slovar' professorov i prepodavatelej Imperatorskogo universiteta Sv. Vladimira / Sost. pod red. prof. V.S. Ikonnikova. – K, 1884. – 36.- 816 s.
14. Grando O. Vznachni imena v istorii ukrains'koj medicinu / O. Grando. – Kiiv: RVA "Triumf", 1997. – S. 157–158.
15. Narodzheni Ukrainoj. Memorial'nuj al'manah. U 2-h t. – K.: EVROIMIDZH, 2002.
16. Koljadenko V. G., Cehmister Ja. V., Javorovskij O. P., Poljakova I. M. Dekanu medicnogo fakul'tetu Universitetu Sv. Volodimira (Nacional'nogo medicnogo universitetu imeni O. O. Bogomol'cja). 1841–1919: Biografichni narusu ta bibliografija. / Za red.akademika NAMN Ukrainu, prof. Moskalenka V. F. – K.: VD "Avicena", 2011. – 152 s.
17. Istorija Kiivs'kogo universitetu. – K.: Vid. KDU, 1959. – 617 c.
18. Borodulin V.I. Klinicheskaja medicina ot istokov do 20-go veka. – M, 2015. – 504 s.
19. Poleshchuk, A. Professor F.F. Mering – starejsij kievskij terapevt [Professor F. F. Mering, the oldest Kyiv therapist]. Klinicheskaja medicina [Clinical medicine], vol. 7. Moscow, 1989. – 153-154.
20. Derzhavnij arhiv m. Kueva (DAK) fond 16.
21. Dobonos T.A. Mihajlo Mikitovich Lapinskij. Vidomi i nevidomi storinki biografii // Ukrains'kij nevrologichnij zhurnal. – 2013. – № 3.-S. 18-23.
22. Pisemskij G. F. Akushersko-ginekologicheskaja klinika Imper. Universiteta sv. Vladimira: osnovanie, razvitie, dejatel'nost' i ustrojstvo / G. F. Pisemskij. – Kiev, 1900. – 67 s.
23. Vladimirov-Budanov M.F. Pjatesjatiletie universiteta Sv. Vladimira // Universitetskije izvestija. – 1884. – № 8. – S. 1-60.
24. Enciklopedicheskij slovar' Brokgauza i Jefrona. – Peterburg. – t. 82. – SPB, 1890-1907.

25. Klimchuk V.V. Vasil' Egorovich Chernov – persij zaviduvach kafedri pediatrii universitetu Sv. Volodimira / Klinichna medicina.- 2012.- №1.- s. 64-67.
26. Istorija Imperatorskogo universiteta Sv. Vladimira / Sost. prof. M. F. Vladimirov-Budanov. – T.1: Universitet Sv. Vladimira v carstvovanie imperatora Nikolaja Pavlovicha – K., 1884. – 674 s.
27. Rozvitok nauki v Kuivs'komu universiteti za 100 rokov. – K.: vid. KDU, 1935.- 325 s.
28. Kuivs'kij nacional'nij universitet imeni Tarasa Shevchenka. 1834-2004: [Iljustrativno-informacijne vidannja] / Red. kol.: V. Litvin, D. Tabachnik, V. Kremen', V. Skopenko. – K.: VPC "Kiivs'kij universitet", 2004. – 183 s.;
29. Markevich O.P. Nauka i naukovy pracivnuku v KDU za 112 rokov jogo isnuvannja (1834–1946) // Naukovi zapusku KDU im. T.G.Shevchenka. – 1946. – 5, № 1. – S. 21–42.
30. Aleksandr Vladimirovich Palladin: Vospominanija sovremennikov / NANU. In-t biohimii im. A.V. Palladina: Pod red. Ja. V. Belika. – K.: Nauk. dumka, 1995. – 171 s.
31. Paton B. E. Istorija Akademii nauk Ukrainskoj SSR. – K. – Nauk. Dumka. – 1979. – 835 s.
32. Biologi: Biograficheskij spravocnik/ T. P. Babij, L. L. Kohanova, G. G. Kostjuk i dr. – K.: Naukova dumka, 1984. – 816 s.
33. Global Standards for Quality Improvement in Medical Education. European Specification. For Basic and Postgraduate Medical education and Continuing Professional Development /WFME/SMSE International Task Force. – [Electronic source]. – Access mode: <http://www.amse-med.eu/documents/EuropeanSpecifications.pdf> 9.
34. Kiivs'kij nacional'nij universitet imeni Tarasa Shevchenka. Imena slavnih suchasnikov. (Dovidkovo-biografichne vidannja) / Avtori-uporjad. O. Matvijchuk, N. Struk – K.: Vid-vo TOV "Svit Uspihu", 2004. – 287 s.

Надійшла до редколегії 3.09.2020
Отримано виправлений варіант 5.10.2020
Підписано до друку 5.10.2020

Received in the editorial 3.09.2020
Received a revised version on 5.10.2020
Signed in the press on 5.10.2020

Н. Мусиенко, д-р биол. наук, проф., акад. НААН України,
Л. Остапченко, д-р биол. наук, проф., Н. Таран, д-р биол. наук, проф., Л. Батманова, канд. биол. наук, ст. науч. сотр.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

К 180-летию
открытия медицинского факультета

ИМПЕРАТОРСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ СВЯТОГО ВЛАДИМИРА – КИЕВСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКО: ГЕНЕЗИС МЕДИЦИНСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ (1840–2020)

Приведен исторический очерк развития медицинского образования и науки в Киевском национальном университете имени Тараса Шевченко за период 1840–2020 гг.
Ключевые слова: медицина, образование, история науки.

N. Musienko, acad. National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine, Dr Sci., Prof.,
L. Ostapchenko, Dr Sci., Prof., N. Taran, Dr Sci., Prof., L. Batsmanova, PhD
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

To the 180th anniversary of the
opening of the Faculty of Medicine

IMPERIAL UNIVERSITY OF SAINT VLADIMIR - TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV: GENESIS OF MEDICAL EDUCATION AND SCIENCE (1840–2020)

The historical sketch of the development of medical education and science at the Taras Shevchenko National University of Kyiv for the period 1840–2020 is given.
Keywords: medicine, education, history of science.